

Baština za budućnost: Pulski amfiteatar kao kandidat za UNESCO-vu listu

Horvat, Adela

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:519474>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-23**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
Fakultet ekonomije i turizma "Dr. Mijo Mirković"

Adela Horvat

**BAŠTINA ZA BUDUĆNOST: PULSKI AMFITEATAR KAO KANDIDAT ZA
UNESCO-VU LISTU**

Završni rad

Pula, rujan 2024.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma "Dr. Mijo Mirković" Pula

Adela Horvat

**BAŠTINA ZA BUDUĆNOST: PULSKI AMFITEATAR KAO KANDIDAT ZA
UNESCO-VU LISTU**

Završni rad

JMBAG: 0303103590, redovni student

Studijski smjer: Kultura i turizam

Predmet: Kulturni identitet Hrvatske (85364)

Znanstveno područje: Interdisciplinarne znanosti

Mentor: izv. prof. dr. sc. Nataša Urošević

Pula, rujan 2024.

SADRŽAJ:

Uvod.....	1
1. Kulturna baština i turizam	5
1.1. Kultura	5
1.2. Turizam	6
1.3. Povezanost kulture i turizma.....	6
1.4. Kulturni turizam.....	8
2. UNESCO i kulturna baština Republike Hrvatske.....	11
2.1. Međunarodne organizacije u kulturi i turizmu.....	11
2.2. UNESCO.....	14
2.3. UNESCO-va lista svjetske baštine.....	14
3. Kulturna baština Pule iz doba antike	20
3.1. Kazališta.....	21
3.1.1. Malo rimsko kazalište.....	22
3.1.2. Veliko rimsko kazalište.....	22
3.2. Gradska vrata	23
3.2.1. Herkulova vrata	23
3.2.2. Dvojna vrata	23
3.2.3. Zlatna Vrata	24
3.2.4. Slavoluk Sergijevaca	24
3.3. Hramovi	25
3.3.1. Augustov hram	25
3.3.2. Dijanin hram.....	26
4. Pulski amfiteatar.....	27
4.1. Uloga amfiteatra u antičkoj Puli	30
4.2. Potreba za zaštitom i revitalizacijom pulskog amfiteatra.....	30
5. Mogućnost uvrštenja amfiteatra na UNESCO-vu listu	32
5.1. Prikaz istraživanja.....	33
Zaključak.....	37
Literatura	38
Prilozi	41
Sažetak	52
Summary	53

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani _____, kandidat za prvostupnika _____ ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljeni način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi .

Student _____

U Puli, _____

IZJAVA O KORIŠTENJU AUTORSKOGA DJELA

Ja, _____, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, nositelju prava korištenja, da moj završni rad pod nazivom „_____“ upotrijebi da tako navedeno autorsko djelo objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te preslika u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

Potpis

U Puli, _____

Uvod

Ovaj završni rad istražuje potencijal za ponovnu nominaciju pulskih antičkih spomenika, posebice Arene, na UNESCO-vu listu svjetske baštine. Zbog povijesne i kulturne vrijednosti, Arena je predložena za upis na UNESCO-vu listu svjetske baštine, čime bi se dodatno priznala važnost i osiguralo njeno očuvanje za buduće generacije. Važno je naglasiti da je pulski amfiteatar bio već dva puta nominiran i najavljena je treća nominacija. Danas, osim što privlači brojne turiste, Arena služi kao mjesto za razna kulturna i zabavna događanja, uključujući koncerte, kazališne predstave i filmske projekcije, spajajući povijest s kulturom.

Svrha rada je pružiti sveobuhvatan pregled trenutnog stanja i perspektiva vezanih za ponovnu nominaciju.

Cilj ovog završnog rada je istražiti potencijal za ponovnu nominaciju pulskih antičkih spomenika, posebice amfiteatra, na UNESCO-vu listu svjetske baštine. Rad se fokusira na identifikaciju ključnih aspekata koji mogu doprinijeti uspješnoj nominaciji, uključujući povijesnu, kulturnu i turističku važnost amfiteatra, kao i na razumijevanje stavova i mišljenja stručnjaka i predstavnika ključnih dionika o ovom procesu.

Istraživačko pitanje na kojem se temelji rad je „Zadovoljava li pulski amfiteatar zajedno s pripadajućom antičkom baštinom kriterij univerzalne vrijednosti kao preduvjet za upis na UNESCO-vu listu?“

Hipoteze rada:

- Hipoteza 1: Amfiteatar u Puli ima značajne kulturno-povijesne i turističke vrijednosti koje ga čine pogodnim za uvrštenje na UNESCO-vu listu.
- Hipoteza 2: Stručnjaci i ključni dionici smatraju da postoje određene prepreke u trenutnim pripremama za nominaciju, ali vjeruju da se one mogu prevladati kroz bolje planiranje i koordinaciju.
- Hipoteza 3: Uspješna nominacija pulskog amfiteatra može imati pozitivan utjecaj na lokalnu zajednicu, posebno u kontekstu kulture, turizma i ekonomskog razvoja.

Metode korištene prilikom pisanja završnog rada su: metoda deskripcije, metoda indukcije, dedukcije, sinteze, metoda intervjuja, kvalitativna i komparativna metoda. U radu se koristi

stručna literatura, s većim fokusom na domaće autore radi lakšeg prikupljanja i analize informacija. Zbog pristupa novim informacijama korištene su mrežne stranice.

Završni rad podijeljen je na pet većih cjelina. U prvom poglavlju rada govori se o odnosu kulturne baštine i turizma. U drugom dijelu završnog rada fokus je na UNESCO-u i kulturnoj baštini Republike Hrvatske. Treći dio rada temelji se na obradi kulturne baštine Pule iz doba antike. Četvrto poglavlje fokusira se na obradi amfiteatra u Puli. U petom poglavlju rada, slijedi obrada mogućnosti uvrštenja rada na listu UNESCO-ve baštine zajedno s prikazom istraživanja. U zaključku predstavljeni su rezultati istraživanja uz osvrt na cjelokupni rad .

1. Kulturna baština i turizam

Turizam i kultura ranije su se promatrali kao uglavnom odvojeni aspekti. Kulturni resursi smatraju se sastavnicom kulturnog naslijeđa destinacije, povezanim s lokalnim obrazovanjem i očuvanjem nacionalnog ili lokalnog identiteta. S druge strane, turizam se uglavnom promatrao kao aktivnost vezana uz slobodno vrijeme, odvojena od svakodnevnog života i kulture lokalnog stanovništva. To se postupno promijenilo prema kraju stoljeća, kako je uloga kulturnih atrakcija u motiviranju turista i međusobnom razlikovanju destinacija postala očiglednom. Sve veću povezanost kulture i turizma potaknuli su brojni čimbenici. U ovoj cjelini govorit će se o pojmovnom određenju kulture i turizma te njihovom odnosu.

1.1. Kultura

Kultura se može definirati kroz različite načine kao na primjer: znanje, vjerovanja, tradiciju, vještine. Kulturni identitet može se definirati kao identitet koji je oblikovala kultura u određenoj skupini ljudi. S obzirom na to da je turizam dinamičan fenomen koji se stalno razvija, ključno je gledati i na kulturu kao na proces. Upravo te njihove dimenzije nestatičnosti otežavaju njihovo definiranje jer se pojam vrijednosti i shvaćanja kontinuirano mijenja.¹ Ideali, uvjerenja, prakse, simboli (kao što su tradicija, običaji, odjeća i umjetnička djela) i obrasci poučavanog ponašanja koji su jedinstveni za grupu zajednički se nazivaju kultura. Može biti definirana i kao način života koji društvo dijeli, a koji se prenosi s generacije na generaciju i za koji se smatra da je tipičan za određenu društvenu skupinu. Bavi se širokim rasponom povijesnih i suvremenih aspekata zajedničkog života. Pojam naslijeđe obuhvaća prijenos znanja s prethodnih generacija na sadašnje, a koristi se kada se govori o prošlosti. Sadrži različita povijesna, prirodna i kulturna postignuća određene regije i njezinih stanovnika, koja se čuvaju ili se prisjećaju za dobrobit sadašnjih i budućih generacija.² Kultura ne obuhvaća samo znanja, vjerovanja, tradiciju i vještine, već i materijalnu kulturu. „Kultura obuhvaća i tzv. opipljivu kulturu – muzeje, galerije, koncerte, kazališta, spomenike i povijesne lokalitete, ali i neopipljivu

¹ Jelinčić, D. A. Abeceda kulturnog turizma. Zagreb: Meandarmedia, 2008., str. 26.

² Mak, J. (1999). Balancing Cultural Heritage, Conservation and Tourism Development in a Sustainable Manner, str. 11

kulturu poput običaja i tradicija, u skladu sa Zakonom o zaštiti i očuvanju kulturnog dobra koji pod zaštitu stavljaju nepokretna, pokretna i nematerijalna kulturna dobra.“³

1.2. Turizam

Turizam je jedna od najvećih i najbrže rastućih industrija u svijetu te se smatra jednim od glavnih izvora prihoda i zaposlenja. Ujedno pruža razne vrste usluga koje su potrebne ali i očekivane za strane turiste koji dolaze u posjet nekoj zemlji. „Turizam uključuje sve aktivnosti proizašle iz putovanja i boravaka osoba izvan njihove uobičajene sredine ne dulje od jedne godine radi odmora, poslovnog putovanja i drugih razloga nevezanih uz aktivnosti za koje bi primili ikakvu naknadu u mjestu koje posjećuju.“⁴ Najveća važnost turizma je da on zbližava ljude diljem svijeta te se tako razmjenjuje kultura. Turizam ostaje u osnovi kulturni fenomen. Turizam je oduvijek predstavljao jedinstveno sredstvo kulturne promocije. U prošlosti su se putovanja temeljila na kulturnom interesu. Čak i danas velik broj ljudi putuje u strane zemlje kako bi upoznali njihovu kulturu i tradiciju. Stoga je turizam društveni, kulturni i ekonomski fenomen karakteriziran kretanjem pojedinaca unutar zemlje ili na mjesto izvan njihovog uobičajenog okruženja zbog osobnih ili profesionalnih ciljeva.⁵

1.3. Povezanost kulture i turizma

Turizam je preuzeo ključnu ulogu u razvoju destinacija diljem svijeta. U većini slučajeva kultura je glavna vrijednost za razvoj turizma, kao i jedan od glavnih korisnika tog razvoja. Kultura je glavni čimbenik atraktivnosti većine destinacija, ne samo u smislu turizma, već u privlačenju stanovnika i unutarnjih ulaganja. Odnos između kulture i turizma koji se razvija doživio je promjenu, označavajući odmak od povijesne percepcije koja je nekoć držala ova dva područja uglavnom odvojenima. Prethodno su kulturni resursi bili ograničeni na baštinu destinacija, pridonoseći obrazovanju lokalnog stanovništva i jačanju kulturnog

³ Vlada Republike Hrvatske. Ministarstvo Turizma. "Strategija Razvoja Kulturnog Turizma." Zagreb, listopad 2003. <https://vlada.gov.hr/UserDocImages/2016/Sjednice/Arhiva/73.%20-%201.4.pdf>. (Pristupljeno 21.7.2024.)

⁴ ibidem.

⁵ UNWTO (2024). Glossary of tourism terms. Dostupno na: <https://www.unwto.org/glossary-tourism-terms> (Pristupljeno: 14. 06. 2024).

identiteta. Nasuprot tome, turizam se promatrao kao aktivnost u slobodno vrijeme, odvojena od svakodnevnog života i kulture lokalnih zajednica.

Sve veću povezanost kulture i turizma potaknuli su brojni čimbenici na strani potražnje i ponude:

Potražnja:

- povećan interes za kulturu, posebice kao izvor identiteta i diferencijacije u uvjetima globalizacije,
- rastuće razine kulturnog kapitala, potaknute porastom razine obrazovanja,
- starenje stanovništva u razvijenim regijama,
- postmoderni stilovi potrošnje, koji naglašavaju osobni razvoj umjesto materijalizma,
- želja za izravnim oblicima iskustva ("viđenje života" radije nego razgledavanje),
- rastuća važnost nematerijalne kulture i uloga slike i atmosfere,
- povećana mobilnost stvara lakši pristup drugim kulturama.

Ponuda:

- razvoj kulturnog turizma za poticanje zapošljavanja i prihoda,
- na kulturni turizam se gledalo kao na rastuće tržište i "kvalitetni" turizam,
- sve veća ponuda kulture kao rezultat regionalnog razvoja,
- sve veća dostupnost informacija o kulturi i turizmu kroz nove tehnologije,
- pojava novih nacija i regija željnih uspostavljanja posebnog identiteta (npr. utjecaj novonastalih neovisnih država u srednjoj i istočnoj Europi),
- želja za preslikavanjem vanjske slike regija i nacija,
- problemi financiranja kulture povezani s povećanjem kulturne ponude.⁶

Kultura se sve češće koristi kao glavni dio turističke ponude i kao alat za stvaranje imidža destinacije, dok je turizam integriran u strategije kulturnog razvoja kako bi podržao očuvanje kulturne baštine i promicao kulturnu produkciju. Ova povezanost između turizma i kulture smatra se jednim od najvažnijih razloga za poticanje izravnog odnosa između ta dva elementa. Politike koje odražavaju ovu integraciju kulture i turizma postale su izraženije na globalnoj razini, prepoznajući isprepletene koristi za gospodarstva, društva i očuvanje kulture.

⁶ OECD. International Recommendations for Tourism Statistics 2008. The Impact of Culture on Tourism. Paris: OECD Publishing, 2008. <https://doi.org/10.1787/9789264040731-en>, str. 19,20

Europska komisija, na primjer, aktivno promiče kulturni turizam kao sredstvo za poticanje "jedinstva u različitosti" unutar stanovništva EU.

1.4. Kulturni turizam

Kulturni je turizam prepoznat kao oblik turizma posebnih interesa, gdje je kultura temelj privlačenja turista ili njihova motivacija za putovanje. „Drugim se definicijama priznaje da kulturni turizam uključuje odnose između ljudi, mjesta i kulturne baštine ili se on definira u kontekstu suvremenog kretanja ljudi.“⁷ Kulturni turizam definiran je kao "vrsta turističke aktivnosti u kojoj je osnovna motivacija posjetitelja naučiti, otkriti, doživjeti i konzumirati materijalne i nematerijalne kulturne atrakcije/proizvode u turističkoj destinaciji", od strane Opće skupštine UN-a za turizam na svojoj 22. sjednici. u 2017. Društvo koje uključuje umjetnost i arhitekturu, povijesnu i kulturnu baštinu, kulinarsku baštinu, književnost, glazbu, kreativne industrije i žive kulture sa svojim običajima, sustavima vrijednosti i životnim stilovima predstavljeno je ovim atrakcijama i proizvodima.⁸ Kulturni turizam uključuje odlazak kulturno motiviranih građana i turista u posjet kulturnim znamenitostima i događanjima. Valoriziranje i očuvanje baštine veliki je razlog zbog kojeg ljudi putuju. Turisti žele vidjeti atrakcije kakve su nekad bile i ne žele ih vidjeti uništene, stoga njihovo očuvanje čini ljude motiviranijima da dožive atrakcije koje posjećuju.

Kulturni turizam obuhvaća različite vrste iskustava, a raznolikost ovisi o specifičnostima destinacije, kulturnoj baštini i interesima putnika. U skladu sa samu motivaciju turista, kulturni turizam može se podijeliti na sljedeće: primarni, usputni i slučajni. Ako turist posjećuje određenu destinaciju isključivo s namjerom da sudjeluje u njezinu kulturnom životu, govorimo o primarnoj motivaciji. Odlasci na (međunarodne) izložbe, koncerte, glazbene festivale, predstave i slično tipični su primjeri takvih pojava. O usputnoj motivaciji govorimo kada se turist u određenu destinaciju upućuje s nekim primarnim motivom, a kulturni život ima tek sekundarno značenje. Takav turist namjerava prisustvovati kulturnim događanjima, no to mu nije primarni motiv. U tom slučaju on boravi u određenoj destinaciji radi odmora, posla, posjeta nekoj sportskoj manifestaciji i sl., a pritom posjećuje izložbu, uživa u nacionalnim gastronomskim specijalitetima ili pak upoznaje jezik receptivne zajednice. Slučajna motivacija odnosi se na scenarij kada posjetitelj stigne na svoje odredište bez svrhe učenja o lokalnom

⁷ Valčić, M. Turizam i kultura. Zagreb: Naklada Jurčić, 2018., str. 124

⁸ UNWTO (2024). Tourism and culture. Dostupno na: <https://www.unwto.org/tourism-and-culture> (Pristupljeno: 14. 06. 2024).

načinu života ili kulturi, ali može nesvjesno naučiti o tome kroz interakciju s lokalnim stanovništvom.⁹ Valja uvažiti, kako s obzirom na nove inovacije koje se pojavljuju u sklopu turizma nastaju i nove vrste kulturnog turizma. Kako je to nešto novo te vrste turizma su u jednu ruku još eksperimentalne te ih valja još razmatrati i uvidjeti njihovu učinkovitost kako bi se znala primijeniti njihova efikasnost na turizam. „Jedan od najvećih izazova suvremenog kulturnog turizma je aktivno prilagođavanje promjenjivim potrebama čovjeka u planiranju slobodnog vremena, kao i kreiranju kulturnog svijeta oko sebe. Trenutno je uvelike izražena spremnost na aktivno sudjelovanje u razvoju turističkog prostora, asimilacija s okolnim krajolikom i dublje poznavanje zakonitosti koje njima vladaju. Zamišljeni kulturni turizam je turizam unutar kojeg ne postoje samo potrebe za novim oblicima naracije i kako interpretirati lokalitete, već i aktivno sudjelovanje u obrazovnom procesu (radionice, sastanci, tzv. *live history* ili arheološka događanja kao i sudjelovanje u narativnom razgledavanju) te organizacija multidisciplinarnih događanja kulturnog ili turističkog značenja.“¹⁰

Kulturni turist je pojedinac ili putnik koji aktivno traži i sudjeluje u iskustvima koja su povezana s kulturom određene destinacije. Ovaj tip turista naglašava interes za kulturne aspekte putovanja, uključujući povijest, umjetnost, arhitekturu, tradiciju, gastronomiju te druge kulturne i obrazovne elemente destinacije. Većinom su kulturni turistiiskusni putnici koji posjećuju natprosječan broj kulturnih atrakcija tijekom svojega putovanja te se rado uključuju u sve češće organizirane kulturološke ture.¹¹ S obzirom na kulturni interes turista; specifičan (zna kojoj vrsti kulturnog događanja želi sudjelovati) i nespecifičan (nije zainteresiran za određeni oblik kulture već ga zanima šire područje kulture) valja razlikovati općeg kulturnog turista i specijaliziranog kulturnog turista.

Opći kulturni turist – opća zainteresiranost za kulturne destinacije, atrakcije i same elemente destinacije, cilj njegovog putovanja je istraživanje kulture naroda, baštine, umjetnosti, tradicije te sudjelovanje u povećanju praktičnog znanja i učenje o odnosu prema ljudima i njihovim aktivnostima.

⁹ Jelinčić, D. A. Abeceda kulturnog turizma. Zagreb: Meandarmedia, 2008., str. 44

¹⁰ Duda, T. "New forms of cultural tourism as a potential of branded tourism product development in the small town (based on the example of Łobez – Western Pomerania)." 2016., https://www.researchgate.net/publication/312495928_New_forms_of_cultural_tourism_as_a_potential_of_branded_tourism_product_development_in_the_small_town_based_on_the_example_of_Lobez_-_Western_Pomerania str. 4

¹¹ Geić, S. Menadžment selektivnih oblika turizma. Split: Sveučilište u Splitu, 2011., str. 12

Specijalizirani kulturni turist – fokusiran na određen segment kulture (lokalitet, entitet), cilj njegovog putovanja je istraživanje željenog segmenta u sklopu proširenja već prethodno postojećeg znanja ili otkrivanja nečeg novog, velika motiviranost za dubljim razumijevanjem.

Kulturna baština pruža osjećaj identiteta i kontinuiteta, nudi poveznicu između prošlosti i sadašnjosti i utire put u budućnost. Ona odražava društvene vrijednosti, vjerovanja i običaje, služeći kao vrijedan obrazovni alat. Ujedno doprinosi društvenoj koheziji, poticanju osjećaja pripadnosti i promicanju međusobnog poštovanja među različitim kulturnim zajednicama. Kulturna baština nam pomaže razumjeti našu prošlost i oblikuje našu budućnost. Daje nam osjećaj pripadnosti i razumijevanja naše zajednice i drugih. Postoje dvije vrste: materijalna i nematerijalna. Materijalna baština uključuje građevine i povijesna mjesta, dok nematerijalna baština uključuje folklor, tradiciju, jezik i znanje. „Kulturna baština, materijalna i nematerijalna, zajedničko je bogatstvo čovječanstva u svojoj raznolikosti i posebnosti, a njena zaštita jedan je od važnih čimbenika za prepoznavanje, definiranje i afirmaciju kulturnog identiteta. Kako bi se osigurala održivost kulturne baštine, Ministarstvo kulture i medija stvara procedure i utvrđuje politike za njezino očuvanje. Te metode uključuju identifikaciju, dokumentiranje, proučavanje, održavanje, očuvanje, korištenje i promicanje vrijednosti baštine.“¹²

¹² Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske (2024). Dostupno na: [https://min-kulture.gov.hr/?id=349&pregled=1&datum=Wed%20Jan%2023%202019%2017:02:19%20GMT+0100%20\(srednjoeuropsko%20standardno%20vrijeme\)](https://min-kulture.gov.hr/?id=349&pregled=1&datum=Wed%20Jan%2023%202019%2017:02:19%20GMT+0100%20(srednjoeuropsko%20standardno%20vrijeme)) (Pristupljeno: 12. 06. 2024).

2. UNESCO i kulturna baština Republike Hrvatske

Očuvanje kulturne baštine ključno je za održavanje kulturne raznolikosti u uvjetima rastuće globalizacije. Uključuje zaštitu značajnih kulturnih dobara i nematerijalnih aspekata od prijetnji kao što su prirodne katastrofe, sukobi i zanemarivanje. Ovaj zadatak zahtijeva suradnju lokalnih zajednica, vlada i međunarodnih organizacija.

2.1. Međunarodne organizacije u kulturi i turizmu

Međunarodne organizacije su organizacije koje objedinjuju skupinu koja je povezana određenim zajedničkim ciljevima i interesima, za turizam su vrlo važni međunarodni integracijski procesi te organiziranje na toj razini. No, zbog njegova interdisciplinarnog karaktera riječ je o širokom spektru međunarodnih organizacija koje su izravno i neizravno povezane s turizmom. „Prve organizacije u turizmu javljaju se 60-ih i 70-ih godina 19. stoljeća, poput alpinističkih klubova i planinarskih društava kao organizacija izrazito emitivnog karaktera te različitih turističkih društava receptivnog karaktera. Krajem 19. stoljeća te se organizacije počinju povezivati na regionalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini.“¹³ Hitrec i Hendija podijelili su međunarodne organizacije povezane s turizmom prema dva temeljna kriterija: na one koje su općeg karaktera (a na neki način su povezane s turizmom i kulturom) te na specijalizirane organizacije za turizam (usmjerene na turizam ili kulturu kao uže područje djelovanja) odnosno prema gospodarskom području djelovanja.

Važnost međunarodnih organizacija leži u njihovom djelovanju koja utječu na različita područjima interesa za turistički segment. Rast kulturnog turizma uvelike se pripisuje velikim međunarodnim organizacijama koje su vidljive u gotovo svakom tematskom području. Lako su se međunarodne organizacije time počele baviti na teoretskoj razini, posebice u smislu zaštite kulturne baštine. S vremenom je njihov rad utjecao na edukaciju posjetitelja, pa su počeli razvijati programe namijenjene isključivo kulturnim turistima. Ove inicijative ne samo da su podigle svijest o potrebi zaštite kulturne baštine, već su i pozicionirale kulturni turizam kao vrhunsku vrstu putovanja usmjerenu na putnike koji su dobro putovali i željni iskustva.¹⁴

¹³Hendija, Z., 2011. Organizacijska struktura turizma. U: Turizam - ekonomske osnove i organizacijski sustav. Zagreb: Školska knjiga. str. 25

¹⁴Jelinčić, D. A. Abeceda kulturnog turizma. Zagreb: Meandarmedia, 2008., str. 77

Uključujući i njihovu ulogu u olakšavanju međunarodnog turizma u funkciji pravnog reguliranja odnosa u turizmu. S vremenom su stvorile znatan udio dokumenata za turizam, pri čemu su pojedini dokumenti obavezni u primjeni, a neki samo preporučljivi. Prema tome se i očituje velika važnost integracijskih procesa za turizam. Naime, takve organizacije predlagale su i donosile (na međunarodnim konferencijama ili autonomno) mnoštvo raznovrsnih međunarodnih akata, odnosno sporazuma, deklaracija, rezolucija i protokola, obvezujućeg ili neformalnog karaktera. Područja interesa međunarodnih organizacija turizma mijenjala su se ovisno o fazama razvoja turizma. Raspoznajemo dvije glavne faze u razvoju tih organizacija prema njihovim interesima, a to su ujedno i njihove glavne aktivnosti u turizmu. Na samom početku djelovanja donose propise za osiguranje olakšice na putovanjima, uređivanje graničnih formalnosti prilikom prelaska granice, viza, putovnica i osobne prtljage turista, a od 21. stoljeća do danas brinu se za zaštitu prava putnika, odnosno turista kao potrošača te zaštitu i očuvanje prirodne i kulturne baštine.

Na području Republike Hrvatske radi velik broj međunarodnih organizacija, no u sklopu njih neke od iznimne važnosti na području turizma i kulture su sljedeće:

UNESCO - Organizacija Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu

UNESCO je specijalizirana međunarodna organizacija osnovana 1945. godine. Poticanjem međunarodne suradnje u području obrazovanja, istraživanja, kulture, komunikacije i informiranja UNESCO promiče mir i sigurnost na globalnoj razini. UNESCO promiče razmjenu znanja i slobodan protok ideja kako bi se ubrzalo međusobno razumijevanje i savršenije poznavanje života drugih.¹⁵

UNWTO - Svjetska turistička organizacija

Svjetska turistička organizacija Ujedinjenih naroda (UNWTO) zadužena je za poticanje etičkih, ekološki prihvatljivih i široko dostupnih putovanja. UNWTO, vodeća svjetska turistička organizacija, promiče turizam kao katalizator gospodarskog rasta, razvoja i ekološke održivosti. Također pruža vodstvo i pomoć industriji u promicanju znanja i turističke politike diljem svijeta.

¹⁵ UNESCO (2024). Dostupno na: <https://www.unesco.org/en/brief> (Pristupljeno: 14. 06. 2024).

EU - Europska unija

Europska unija je međunarodna organizacija koja se sastoji od 27 europskih zemalja i upravlja zajedničkom gospodarskom, socijalnom i sigurnosnom politikom.

ICCROM - Međunarodni centar za proučavanje očuvanja i restauracije kulturne imovine

Međuvladina organizacija ICCROM bavi se proučavanjem načina očuvanja i restauracije kulturne baštine. Djeluje u skladu s Općom deklaracijom UNESCO-a o kulturnoj raznolikosti iz 2001., koja tvrdi da je jedan od najboljih načina za osiguranje globalnog mira i sigurnosti poštovanje kulturne raznolikosti i promicanje tolerancije, komunikacije i suradnje u okruženju međusobnog poštovanja i razumijevanja.¹⁶ Cilj ICCROM-a je promicanje očuvanja i restauracije kulturnih dobara diljem svijeta kroz obrazovanje, istraživanje, suradnju i prenošenje znanja. Organizacija pruža tehničku pomoć, razvija metodologije, provodi obuku i osigurava resurse kako bi stručnjaci iz cijelog svijeta mogli učinkovito zaštititi i očuvati kulturnu baštinu.

ICOM - Međunarodni odbor za muzeje

„ICOM je nevladina organizacija koja uspostavlja profesionalne i etičke standarde muzejske djelatnosti. Kao forum stručnjaka, daje preporuke o pitanjima koja se odnose na kulturnu baštinu, promiče izgradnju kapaciteta i unapređuje znanje. ICOM je glas muzejskih stručnjaka na međunarodnoj sceni i podiže javnu kulturnu svijest putem globalnih mreža i programa suradnje.“¹⁷ Organizacija djeluje kao globalna mreža muzeja i stručnjaka, posvećena čuvanju, održavanju i promicanju prirodne i kulturne baštine, sadašnje i buduće, materijalne i nematerijalne. ICOM pruža standarde za upravljanje muzejima, etičke smjernice, stručne programe obuke, te služi kao platforma za razmjenu znanja i iskustava među muzejskim stručnjacima.

ICOMOS - Međunarodno vijeće za spomenike i spomeničke cjeline

Međunarodna organizacija pod nazivom ICOMOS zadužena je za zaštitu znamenitosti i mjesta diljem svijeta. Cilj ICOMOS-a je promicanje konzervacije, zaštite, uporabe i unapređenja spomenika, baštinskih mjesta i povijesnih područja širom svijeta. Organizacija okuplja stručnjake iz različitih disciplina, uključujući arhitekturu, arheologiju, povijest,

¹⁶ ICCROM (2024). What is ICCROM. Dostupno na: <https://www.iccrom.org/about/what-iccrom> (Pristupljeno: 12. 06. 2024).

¹⁷ ICOM (2024). Missions and objectives. Dostupno na: <https://icom.museum/en/about-us/missions-and-objectives/> (Pristupljeno: 12. 06. 2024).

umjetnost i urbanizam, kako bi zajednički radili na očuvanju kulturne baštine. ICOMOS savjetuje UNESCO i druge međunarodne organizacije o pitanjima vezanim uz zaštitu i očuvanje svjetske kulturne baštine.

2.2. UNESCO

UNESCO-ov Centar za svjetsku baštinu (World Heritage Centre), osnovan je 16. studenog 1972. godine i predstavlja međuovisnost svjetske prirodne i kulturne raznolikosti. Organizacija koja je poznata po svom cilju promicanja kulturološke raznovrsnosti i zaštite svjetske kulturne baštine naziva se Ujedinjeni narodi za obrazovanje, znanost i kulturu (UNESCO). „UNESCO je organizacija Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu. Pridonosi miru i sigurnosti promicanjem međunarodne suradnje u obrazovanju, znanosti, kulturi, komunikaciji i informiranju. UNESCO promiče razmjenu znanja i slobodan protok ideja kako bi se ubrzalo međusobno razumijevanje i savršenije poznavanje života drugih. Programi UNESCO-a doprinose postizanju ciljeva održivog razvoja definiranih u Agendi 2030. koju je Opća skupština UN-a usvojila 2015. godine.“¹⁸ Važnost njegovih misija očituje se u dugoročnoj dobrobiti društva i njegovom razvoju. UNESCO upućuje javnost na lokalne probleme, koji se tiču znanosti, obrazovanja i kulture, te pruža bitnu pomoć u njihovom rješavanju. Od osnivanja, 20. studenog 1946. godine, njegove članice nalazile su se svake dvije godine na konvenciji tijekom koje se raspravljalo o pitanjima važnim za agenciju i određivali planovi za sljedeće dvije godine. Istodobno se raspravljalo o specifičnim proračunima i ciljevima. Većina konvencija održavala se u Parizu, sjedištu organizacije. Primarni ciljevi organizacije potiču članice u potpisivanju Konvencije za zaštitu svjetske kulturne i prirodne baštine, predlažu dobra za upis na Popis svjetske baštine, omogućuju tehničku pomoć i stručna usavršavanja, podižu svijest o važnosti svjetske baštine te potiču međunarodnu suradnju u očuvanju svjetske prirodne i kulturne baštine.¹⁹

2.3. UNESCO-va lista svjetske baštine

UNESCO-va lista svjetske baštine (World Heritage List) obuhvaća kulturne i prirodne lokalitete diljem svijeta koji imaju izuzetnu univerzalnu vrijednost i zaslužuju posebnu zaštitu

¹⁸ UNESCO (2024). Dostupno na: <https://www.unesco.org/en/brief> (Pristupljeno: 14. 06. 2024).

¹⁹ Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske (2024). Dostupno na: <https://min-kulture.gov.hr/unesco-16291/programska-podrucja-16482/kultura-4786/4786> (Pristupljeno: 12. 06. 2024).

i očuvanje. Ovu listu vodi Organizacija Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu (UNESCO), a osnovana je Konvencijom o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine iz 1972. godine. Odjel za materijalnu baštinu UNESCO-a nadzire aktivnosti koje se odnose na popis svjetske baštine. Temelji se na ideji da se kulturna raznolikost treba očuvati djelovanjem kao što je očuvanje lokaliteta, što ukazuje na postojanje nekoliko različitih kulturnih identiteta, predstavlja kulturno nasljeđe marginaliziranih skupina, ključno je za očuvanje kulturnog identiteta ili se suočava s neizbježnom degradacijom. Te aktivnosti provode se u užoj suradnji sa Svjetskim centrom za baštinu.²⁰

Važno je naglasiti kako samo zemlje koje su potpisale Konvenciju o svjetskoj baštini, obvezujući se da će štiti svoju prirodnu i kulturnu baštinu, mogu podnijeti prijedloge nominacija za dobra na svom teritoriju koja će se razmatrati za uvrštavanje na UNESCO-ov popis svjetske baštine.

Postupak imenovanja dijeli se na sljedeće točke:

1. Privremeni popis

Prvi korak koji zemlja mora poduzeti jest napraviti 'inventuru' svojih važnih prirodnih i kulturnih područja koja se nalaze unutar njenih granica. Ovaj 'popis' poznat je kao Privremeni popis i pruža prognozu imovine koju bi država stranka mogla odlučiti donijeti na upis u sljedećih pet do deset godina i koja se može ažurirati u bilo kojem trenutku. To je važan korak budući da Odbor za svjetsku baštinu ne može razmatrati nominaciju za upis na Popis svjetske baštine osim ako je dobro već uključeno na Tentativni popis države stranke.

2. Nominacijska datoteka

Pripremom Tentativnoga popisa i odabirom mjesta s njega, država stranka može planirati kada će predstaviti datoteku nominacije. Centar za svjetsku baštinu nudi savjete i pomoć državama strankama u pripremi ovog dosjea, koji treba biti što iscrpniji, osiguravajući da je uključena potrebna dokumentacija i karte. Nominacija se podnosi Centru za svjetsku baštinu na pregled i provjeru je li potpuna. Nakon što je nominacijski dosje završen, Centar za svjetsku baštinu šalje ga odgovarajućim savjetodavnim tijelima na ocjenu.

²⁰ Jelinčić, D. A. Abeceda kulturnog turizma. Zagreb: Meandarmedia, 2008., str. 87

3. Savjetodavna tijela

Nominirano dobro neovisno ocjenjuju dva savjetodavna tijela ovlaštena Konvencijom o svjetskoj baštini: Međunarodno vijeće za spomenike i lokalitete (ICOMOS) i Međunarodna unija za očuvanje prirode (IUCN), koji Odboru za svjetsku baštinu daju ocjene nominirane kulturne i prirodne znamenitosti. Treće savjetodavno tijelo je Međunarodni centar za proučavanje očuvanja i restauracije kulturnih dobara (ICCROM), međuvladina organizacija koja Odboru daje stručne savjete o očuvanju kulturnih znamenitosti, kao i o aktivnostima obuke.

4. Odbor za svjetsku baštinu

Nakon što je mjesto nominirano i ocijenjeno, na međuvladinom Odboru za svjetsku baštinu je da donese konačnu odluku o njegovom upisu. Odbor se sastaje jednom godišnje kako bi odlučio koja će mjesta biti upisana na Popis svjetske baštine. Odbor može odgoditi svoju odluku i zatražiti dodatne informacije o stranicama od država stranaka.

5. Kriteriji za odabir

Glavni kriterij za uvrštenje na listu svjetske baštine je da subjekti moraju biti od univerzalne vrijednosti te ispunjavati najmanje jedan od deset kriterija odabira. „Ovi kriteriji objašnjeni su u Operativnim smjernicama za provedbu Konvencije o svjetskoj baštini koje su, uz tekst Konvencije, glavni radni alat o svjetskoj baštini. Odbor redovito revidira kriterije kako bi održavao evoluciju samog koncepta svjetske baštine.”²¹

Do 2004. godine, kriteriji su se dijeli na šest kulturoloških i četiri ekološka kriterija. Usvajanjem revidiranih Operativnih smjernica za provedbu Konvencije o svjetskoj baštini, sada postoji samo jedan skup od deset kriterija. U nastavku slijedi popis kriterija.

Kriteriji uvrštenja na UNESCO-vu listu svjetske baštine:

- i. predstavljati remek-djelo ljudskog kreativnog genija;
- ii. prikazati važnu razmjenu ljudskih vrijednosti, tijekom razdoblja ili unutar kulturnog područja svijeta, o razvoju arhitekture ili tehnologije, monumentalne umjetnosti, urbanističkom planiranju ili dizajnu krajolika;

²¹ UNESCO (2024). Nominations. Dostupno na: <https://whc.unesco.org/en/nominations/> (Pristupljeno: 14. 06. 2024).

- iii. nositi jedinstveno ili barem iznimno svjedočanstvo o kulturnoj tradiciji ili civilizaciji koja živi ili je nestala;
- iv. biti izvanredan primjer vrste građevine, arhitektonske ili tehnološke cjeline ili krajolika koji ilustrira značajnu fazu u ljudskoj povijesti;
- v. biti izvanredan primjer tradicionalnog ljudskog naselja, korištenja zemlje ili mora koji predstavlja kulturu (ili kulture) ili ljudske interakcije s okolišem, posebno kada je postao ranjiv pod utjecajem nepovratnih promjena;
- vi. biti izravno ili opipljivo povezan s događanjima ili živim tradicijama, s idejama ili vjerovanjima, s umjetničkim i književnim djelima od iznimnog univerzalnog značaja. (Odbor smatra da bi se ovaj kriterij po mogućnosti trebao koristiti s drugim kriterijima);
- vii. sadržavati vrhunske prirodne fenomene ili područja iznimne prirodne ljepote i estetske važnosti;
- viii. biti izvanredni primjeri koji predstavljaju glavne faze Zemljine povijesti, uključujući zapis o životu, značajne geološke procese u razvoju oblika reljefa ili značajne geomorfološke ili fiziografske značajke;
- ix. biti izvanredni primjeri koji predstavljaju značajne ekološke i biološke procese u evoluciji i razvoju kopnenih, slatkovodnih, obalnih i morskih ekosustava i zajednica biljaka i životinja;
- x. sadržavati najvažnija i najznačajnija prirodna staništa za očuvanje biološke raznolikosti, uključujući ona koja sadrže ugrožene vrste od izuzetne univerzalne vrijednosti sa stajališta znanosti ili očuvanja.²²

U nastavku slijedi prikaz tablice u kojoj su izdvojeni kriteriji koji su bili važeći u razdoblju od 2002.-2004. godine te 2005. godine pa do danas.

Tablica 1. Prikaz kulturnih i prirodnih kriterija za operativne godine 2002. i 2005.

Operativne smjernice	Kulturni kriteriji						Prirodni kriteriji			
2002	(i)	(ii)	(iii)	(iv)	(v)	(vi)	(i)	(ii)	(iii)	(iv)
2005	(i)	(ii)	(iii)	(iv)	(v)	(vi)	(viii)	(ix)	(vii)	(x)

(izvor: UNESCO (2024). Criteria. Dostupno na: <https://whc.unesco.org/en/criteria/> (Pristupljeno: 14. 06. 2024))

²² UNESCO (2024). Criteria. Dostupno na: <https://whc.unesco.org/en/criteria/> (Pristupljeno: 14. 06. 2024).

Glavna promjena između 2002. i 2005. godine je u numeraciji prirodnih kriterija kako bi se uskladili s jednim skupom od deset kriterija koji obuhvaćaju i kulturna i prirodna svojstva. Sadržaj samih kriterija ostao je isti, ali je njihovo označavanje promijenjeno radi veće konzistentnosti i jednostavnosti u evaluaciji potencijalnih mjesta svjetske baštine.

Hrvatska je zemlja s bogatom kulturnom i prirodnom baštinom i uvelike je pridonijela svjetskoj, kulturno-prirodnoj, nematerijalnoj i materijalnoj baštini svijeta. „Hrvatska postaje službena članica UNESCO-a 6. srpnja 1992. godine. Prvi hrvatski spomenik uvršten je na listu UNESCO-a 1979. godine. Do danas, na listu je sveukupno upisano 31 nepokretnih i nematerijalnih kulturnih dobara Hrvatske. Od svih spomenutih dobara njih 10 spada pod nepokretnu kulturnu baštinu, 18 nematerijalnih kulturnih dobara je svrstano na UNESCO-ov Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva. Od kojih je jedno dobro upisano na UNESCO-ov Popis nematerijalne kulturne baštine kojoj je potrebna hitna zaštita, a to je otkanjanje. „U UNESCO-ov Registar dobrih praksi očuvanja nematerijalne kulturne baštine svijeta upisana su 2 dobra, Eko muzej Batana i Tocati (zajednički program očuvanja tradicijskih igara i sportova - Tradicijska pučka igra pljočkanje).“²³

Tablica 2 . Hrvatska materijalna kulturna baština na UNESCO-ovim listama

Hrvatska materijalna kulturna baština na UNESCO-ovim listama:	Godina upisa
Povijesni kompleks Splita i Dioklecijanova palača	1979.
Stari grad Dubrovnik	1979.
Nacionalni park Plitvička jezera	1979.
Kompleks Eufrazijeve bazilike u povijesnom središtu Poreča	1997.
Povijesni grad Trogir	1997.
Katedrala Svetog Jakova u Šibeniku	2000.
Starogradsko polje, Hvar	2008.
Stećci	2016.
Obrambeni sustavi Republike Venecije 16. i 17. st. u Zadru i Šibeniku	2017.
Iskonske bukove šume Karpata i drugih regija Europe	2017.

(izrada autorice prema: <https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/nepokretna-kulturna-bastina/nepokretna-kulturna-dobra-upisana-na-unesco-ovu-listu-svjetske-bastine/7244> (pristupljeno 11.6.2024.))

²³ Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske (2024). Nematerijalna kulturna baština. Dostupno na: <https://min-kulture.gov.hr/eu-kultura/kulturna-bastina/kulturna-bastina-na-unesco-ovim-popisima/17251> (Pristupljeno: 12. 06. 2024).

Tablica 3. Hrvatska nematerijalna kulturna baština na UNESCO-ovim listama

Hrvatska nematerijalna kulturna baština na UNESCO-ovim listama:	Godina upisa
Čipkarstvo u Hrvatskoj	2009.
Dvoglasje tijesnih intervala Istre i Hrvatskog primorja	2009.
Festa sv. Vlaha, zaštitnika Dubrovnika	2009.
Godišnji proljetni ophod kraljice ili ljelje iz Gorjana	2009.
Godišnji pokladni ophod zvončari s područja Kastavštine	2009.
Procesija za Križen na otoku Hvaru	2009.
Umijeće izrade drvenih tradicijskih dječjih igračaka s područja hrvatskog zagorja	2009.
Sinjska alka, viteški turnir u Sinju	2010.
Medičarski obrt na području sjeverne hrvatske	2010.
Bećarac-vokalno – instrumentalni napjev s područja Slavonije, Baranje i Srijema	2011.
Nijemo kolo s područja dalmatinske zagore	2011.
Klapsko pjevanje	2012.
Mediteranska prehrana na hrvatskom Jadranu, njegovoj obali, otocima i dijelom zaleđa	2013.
Međimurska popevka, tradicijski napjev Međimurja	2018.
Umijeće suhozidne gradnje	2018.
Umijeće sokolarenja	2021.
Tripundanske svečanosti i kolo sv. Tripuna - tradicije bokeljskih hrvata u hrvatskoj	2022.
Tradicije uzgoja Lipicanaca	2022.

(Izrada autorice prema: <https://min-kulture.gov.hr/eu-kultura/kulturna-bastina/vrste-kulturne-bastine/nematerijalna-kulturna-bastina/nematerijalna-dobra-upisana-na-unesco-ov-reprezentativni-popis-nematerijalne-kulturne-bastine-covjecanstva/5337> (pristupljeno 11.6.2024.))

3. Kulturna baština Pule iz doba antike

Grad Pula ističe se kao značajno središte antičke kulture u cijeloj Hrvatskoj. Svjedoci su sačuvane antičke građevine stare više od dva tisućljeća. Utjecaji iz rimskog svijeta na našem području povezani su s procesom romanizacije. „Rim je postupno organizirao svoju vlast i stvorio niz administrativnih područja - provincija. Kulturni razvoj dolaskom Rimljana zahvaća najprije jadransku obalu, a zatim njezino duboko zaleđe. On poprima značajke rimske civilizacije i slijedi se u urbanizmu, arhitekturi, skulpturi, iako do izražaja dolaze i tradicije koje je njegovalo starosjedilačko stanovništvo.“²⁴ Vladavina Rimljana na području grada Pule trajala je od 177. godine prije Krista do 493. godine poslije Krista. „Proces intenzivne kolonizacije i romanizacije, te pretvaranje Pule u značajno trgovačko središte i vojno pristanište započinje u drugoj polovici I. stoljeća prije Krista. Oko 43. godine prije Krista, Pula je podignuta u rang kolonije, a osnovao ju je Oktavian-Augustus. Agrarno područje Pule zahvaćalo je cijeli južni dio istarskog poluotoka, u nju su vjerojatno bili uključeni Brijunski otoci, kao i otoci ispred Rovinja. Pulski ager prostirao se duboko u unutrašnjost istarskog poluotoka u pravcu sjevera i sjeveroistoka, a u pravcu istok-zapad od mora do mora. Sjeverna granica pulskog agera kojom je on graničio s kolonijskim agerom antičko-rimske kolonije Parentium (Poreč) protezala se od morske obale, Limskim estuarijem do Dvigrada i Kanfanara. Na sjeveroistoku je teritorij pulskog agera dopirao do granica Liburnije na rijeci Raši.“²⁵ Pula iz antičkog razdoblja bila je važno urbano središte, grad se može pohvaliti brojnim očuvanim građevinama iz tog doba, koje svjedoče o njegovom značaju u rimskom carstvu. Stoga proučavanje očuvanih pulskih antičkih građevina ima značajnu ulogu u proučavanju umjetničkog i arhitektonskog života antičkog grada. Razlog tome je kvantiteta i kvaliteta spomenika kao i njihov utjecaj na kasnija razdoblja kada će poslužiti kao značajne razvojne odrednice.²⁶ Na slici u nastavku (slika 1.) prikazan je tlocrt stare gradske jezgre Pule s najvažnijim spomenicima antike. U nastavku slijedi njihov popis prema brojevima na slici; 1. Forum, hramovi i Gradska palača, 2. Amfiteatar Arena, 3. Sačuvani dijelovi gradskih zidina, 4. Herkulova vrata, 5. Dvojna vrata, 6. Slavoluk Sergijevaca, 7. Antičko kazalište, 8. Manje antičko kazalište, 9. Katedrala, 10. Sv. Ivan od Nimfeja, 11. Sv.

²⁴ Demonja, Damir. "Antička Pula." Hrvatski zemljopis: časopis za zemljopis i povijest 2, no. 7 (1995): 9-11, str. 9

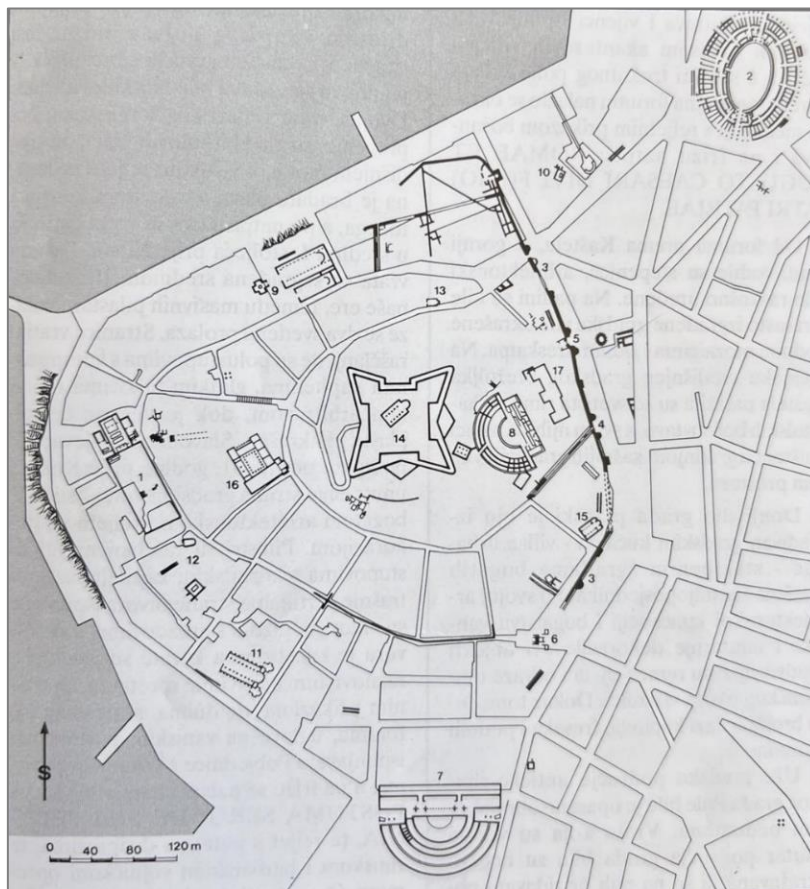
²⁵ ibid., str. 9

²⁶ Krizmanić, Attilio. Antička Pula s amfiteatrom: prijedlog za upis u listu svjetske baštine. Pula: Grad Pula, 1999., str. 28

Marija Formoza, 12.. Sv. Nikola, 13. Pravoslavna crkva, 14. Kaštel i crkva Sv. Vida, 15. Sv. Stjepan, 16. Crkva i samostan Sv. Franje, 17. Arheološki muzej Istre.

U nastavku rada obradit će se sljedeći antički spomenici: kazališta (Malo rimsko kazalište i Veliko rimsko kazalište), Gradska vrata (Herkulova vrata, Dvojna vrata/ Porta Gemina, Zlatna Vrata, Slavoluk Sergijevaca) i Hramovi (Augustov hram i Dijanin hram). Amfiteatar u Puli obrađuje se posebno s obzirom na to da je to glavna tema rada.

Slika 1. Tlocrt stare gradske jezgre Pule s najvažnijim spomenicima

izvor: Demonja, Damir. "Antička Pula." Hrvatski zemljopis: časopis za zemljopis i povijest 2, no. 7 (1995): 9-11, str. 9

3.1. Kazališta

Malo rimsko kazalište i Veliko rimsko kazalište bila su dva pulska povijesna kazališta, koja su postojala u doba antike. „U veće kazalište je sigurno mogla stati čitava gradska populacija (oko 4.000-5.000 ljudi), ali događanja u kazalištima (i amfiteatru) privlačila su i dio

seoskog živilja iz neposredne okolice, a možda i iz šireg područja.²⁷ U današnje doba Veliko rimsko kazalište ne postoji, dok imamo brojne ostatke Malog rimskog kazališta. Malo rimsko kazalište dobilo je moderan izgled u ljetu 2022. godine s nadogradnjom metalnih stepenica i svečanim otvorenjem.

3.1.1. Malo rimsko kazalište

Malo rimsko kazalište nalazi se unutar gradskih zidina u području ispod Kaštela. Smatra se da je izgrađeno u 2. st. poslije Krista. „Kazalište koje se nalazilo na istočnim padinama središnjeg gradskog brežuljka bilo je manje, odnosno gradsko kazalište i jednim dijelom usječeno u brdo, a gornji kat bio je postavljen na zidanim konstrukcijama ispod kojih su se nalazili hodnici. U cijelosti je bilo ukrašeno nizom reljefnih prizora, a datira se iz vremena cara Hadrijana (117-138).“²⁸ Iz ostataka na kazalištu može se odrediti gdje se nalazila pozornica, gledalište te udubina u zemlji gdje se pretpostavlja da se nalazio orkestar. U doba antike zauzimala je znatno veći prostor nego ovaj koji danas vidimo. Do Malog rimskog kazališta vodila su Dvojna vrata, u čijoj se blizini pronađene kamene stube za koje se misli da su bile dio kazališta. Ispred kazališta sada se nalazi Arheološki muzej Istre.

3.1.2. Veliko rimsko kazalište

Veliko rimsko kazalište više ne postoji, ali se mogu naći njegovi manji ostaci. Od njegovih manjih ostataka danas možemo vidjeti ugao zgrade, dok je ostatak kazališta raznesen u srednjem vijeku te se koristio za gradnju drugih građevina. Sagrađeno u prvom dijelu prvog stoljeća poslije Krista, drugo kazalište bilo je izvan gradskih zidina na južnim padinama brda Zaro. Njegovu obnovu omogućuje poznavanje njezina opisa, oblika i arhitektonskih kompozicijskih obilježja sačuvanih na pulskim bakrorezima, prvenstveno iz 16. stoljeća. Gledalište je bilo podijeljeno lukovima i stupovima s korintskim kapitelima, a pročelje je bilo prilično široko s dva ugla.²⁹

²⁷ Buršić-Matijašić, Klara, i Robert Matijašić. *Antička Pula s okolicom*. Pula: Zavičajna naklada Žakan Juri, (1996.), str. 125

²⁸ Demonja, Damir. "Antička Pula." *Hrvatski zemljopis: časopis za zemljopis i povijest* 2, no. 7 (1995): 9-11, str.

11

²⁹ibid., str. 11

3.2. Gradska vrata

Na području grada Pule u antičko doba nalazilo se 12 gradskih vrata, od spomenutih vrata 7 ih se nalazilo prema moru, a ostalih 5 u smjeru kopna. Vrata su dobivala razna imena tako da se njihova prava rimska imena ne znaju. Imena nastala prema bogovima, svecima, cestama pa čak i prema svojim pozicijama.

3.2.1. Herkulova vrata

Herkulova vrata jedna su od brojnih vrata koja datiraju iz antičkog doba. Vrata su izgrađena između 1. st pr. Kr. i 2. st. po. Kr.. S obzirom na povijesnu pozadinu, Herkulova vrata su najfascinantnija zbog dva duovira koji su na njima ugravirani. „Osim natpisa, na vrhu luka nalaze se reljefi Herkulove glave i njegove toljage, atributa što ga stalno prati i po kojem se prepoznaje taj svojevrsni zaštitnik antičke Pule koja se, kako je već rečeno, u jednom rimskom natpisu iz II. / III. stoljeća naziva *Colonia Iulia Pollentia Herculanea*.“³⁰ Na vratima nalazi se i vrlo bitan natpis u kojem se spominju dva imena a to su *Lucius Calpurnius Pis* i *Gaius Cassius Longinus*. Točan razlog upisivanja njihovih imena na Herkulova vrata je nepoznat. Smatra se kako ova vrata nisu bila od velike važnosti prema malom broju dekoracija. Kako su se vrata nalazila u sklopu zidina ništa ih nije razlikovalo od njih. Smatra se da su se Herkulova vrata prije nalazila u blizini istoimenog hrama, te da su se gladijatori prije borbe dolazili pomoliti u taj hram bogu Herkulu.

3.2.2. Dvojna vrata

Pula je prije bila okružena bedemima, koji su se zbog kasnijeg širenja grada morali rušiti. Jedan od mogućih ulaza u grad bila su Dvojna vrata. Dvojna vrata ili *Porta gemina* naziv su dobila po 2 ulaza koji se nalaze jedan do drugog, koji su vodila u grad. Ti ulazi i dan danas vode u prostor grada povezani s trgom *Giardini*. Smatra se da su vrata sagrađena u 2. st. pr. Kr. ili u 3. st. ps. Kr. Vrata su bila ukrašena trima polustupovima i reljefnim vijencem koji ih je spojio u taj izgled. Na Dvojnim vratima se nalazio jedan natpis s imenom *Lucija Menacija Priska*, koji govori o financiranju izgradnje gradskog vodovoda. „Dvojna su vrata sagrađena

³⁰ Buršić-Matijašić, Klara, i Robert Matijašić. Antička Pula s okolicom. Pula: Zavičajna naklada Žakan Juri, 1996.), str. 62, 64

koncem II. st. na ostacima starijih rimskih vrata, a najvjerojatnije su imala dekorativnu funkciju ulaza u antičko kazalište. To je skladno građena jednostavna konstrukcija, ne odveć velikih dimenzija, s dva luna prolaza ukrašena s tri polustupa na čijim se vrhovima nalaze kompozitni kapiteli. Cijeli je sklop povezan u jednu harmoničnu cjelinu reljefnim vijencem koji poput fine merlature oplemenjuje vrata. U svodu lukova, u gornjem dijelu, iznad svakog otvora vidi se prorez za spuštanje rešetke kojim su se vrata zatvorila. Stoljetna oštećenja vidljiva su na cijeloj konstrukciji koja je u više navrata zamijenjena novim elementima. Jedan od polukapitela nije bilo moguće vratiti na prvotno mjesto te je on nadomješten novim, a izvorni se nalazi tik do vrata, na ogradnom zidu ulaza u dvorište Arheološkog muzeja.³¹

3.2.3. Zlatna Vrata

Zlatna vrata nekoć u se nalazila u neposrednoj blizini Slavoluka Sergijevaca. Prema starim spisima Zlatna vrata su još poznata kao *Porta Minerva*, kako se tamo prije nalazio kip božice Minerve. Jedan od razloga zašto su dobila ime Zlatna Vrata, su pozlaćene rešetke koje su se nalazile na njima. Kako bi se sačuvao i obnovio izgled bedema, tridesetih godina našega stoljeća otkopan je, očišćen i konzerviran cijeli prorez od Zlatnih vrata do Dvojnih vrata. Dok su rimske republikanske zidine i carski bedemi, venecijanske zidine i zidine iz slobodnog srednjovjekovnog grada Pule orijentirane u istom smjeru oko središnjeg brežuljka, ne potječu svi elementi zidina iz istog razdoblja.³²

3.2.4. Slavoluk Sergijevaca

Slavoluk Sergijevaca izgradila je obitelj Sergijevaca, točnije *Salvia Postuma* iz obitelji Sergijevaca. Slavoluk je izgrađen u čast tri osobe koje su bile pripadnici obitelji Sergijevaca. Smatra se kako je *Salvia Postuma* dala izgraditi spomenik svojim novcem, kojeg je vjerojatno dobila kao miraz. Kao što je već spomenuto Slavoluk Sergijevaca podignut je u čast tri osobe, a to su *Lucija Sergija*, *Lucija Sergija Lepida* i *Gneja Sergija*. Natpisi koji se i dan danas nalaze na slavoluku potvrđuju posvećenost već spomenutim osobama i ujedno upućuju na period u kojem su građena. Prema natpisima smatra se kako je slavoluk bio izgrađen u razdoblju od 1. st pr. Kr do 1. st. ps. Kr. Svaki natpis govori o jednoj od osoba koje se nalaze na spomeniku, kako

³¹ Buršić-Matijašić, Klara, i Robert Matijašić. *Antička Pula s okolicom*. Pula: Zavičajna naklada Žakan Juri, 1996.), str. 61, 62

³² *ibidem*, str. 56

bismo bili točniji, natpisi govore o njihovim bitnim funkcijama. Slavoluk je nastao nakon smrti spomenutih članova iz tog razloga je od velikog simboličkog značaja. Što se tiče samog izgleda Slavoluka Sergijevaca, poznat je po svojim raskošnim ukrasima. „Pilastru su raščlanjeni visokim stupovima s korintskim kapitelima, unutarnje vertikalne strane otvora ispunjene su vinovom lozom s grozdovima, svod otvora je kasetirani, a kazete su ispunjene raznovrsnim motivima: rozetama, figuralnim prikazima, delfinima, sfingama, grifonima, uglove na vanjskim površinama ispunjavaju Pobjednice s krilima i vijencima, a na frizu se nalazi i natpis: SLAVIA POSTUMA SERGI DE SUA PECUNIA, te reljef s puttima, dvoprezima te rimskom i barbarskom vojničkom opremom.“³³

3.3. Hramovi

Prema arheološkim nalazima i podacima iz povijesti smatra se da su u Puli postojala tri hrama, Augustov hram, Dijanin hram i hram Kapitolijskog Trojstva. Međutim od hrama Kapitolijskog Trojstva nema uočljivih ostataka. Svi prethodno spomenuti hramovi nalazili su se na današnjem Forumu.

3.3.1. Augustov hram

Augustov hram je u početku bio posvećen boginji Romi i caru Augustu, a građen je na sjeverozapadnoj strani današnjeg Foruma. Hram je izgrađen u razdoblju 2. g. pr. Kr – 14. g. ps. Kr.. Dizajn hrama izveden je iz klasične rimske ideje o takvim strukturama; to je ravna kupola s prednjim trijemom koji drže četiri fasadna stupa. Jedna od temeljnih arhitektonskih komponenti je kapitel ili glava stupa, što je dio područja gdje se težina svodova ili zidova zgrade prenosi na potporu pomoću lukova. Daleko najčešći tip kapitela na rimskim građevinama, kapiteli korintskog stila najbolje prenose bogatstvo i moć rimske države. Također brzo stječu popularnost kao naj slikovitiji oblik monumentalnosti.³⁴ Hram je kroz povijest bio nekoliko puta oštećen, ali i ponovno obnovljen. Najgora šteta desila se za vrijeme Drugog svjetskog rata kada je hram pogođen bombom, koja ga je srušila gotovo do temelja. Tom štetom izgubljeno je podosta bitnih natpisa. U razdoblju od 1945. do 1947. krenulo se u ponovnu obnovu Augustovog hrama.

³³ Demonja, Damir. "Antička Pula." Hrvatski zemljopis: časopis za zemljopis i povijest 2, no. 7 (1995): 9-11, str. 10

³⁴ Buršić-Matijašić, Klara, i Robert Matijašić. Antička Pula s okolicom. Pula: Zavičajna naklada Žakan Juri, 1996.), str. 76

3.3.2. Dijanin hram

Dijanin hram nekada se nalazio preko puta Augustovog Hrama, s obzirom na to kako su bili veoma slični mnogi ljudi su ih zvali blizancima. Dijanin hram u današnje vrijeme više ne postoji, te su od njega ostali samo ostaci zapadnog zida. Kao što je već spomenuto s obzirom na to da su Dijanin hram i Augustov bili gotovo isti, smatra se da su bili ukrašeni istim tipom motiva. Dijanin hram bio je izgrađen 1. st. pr. Kr., odnosno prije Augustovog hrama. „Kontinuitet gradskog života Pule u razdoblju nakon pada rimske države najočitije potvrđuje sudbina Dijanina hrama, jednog od hramova "blizanaca", koji je vrlo rano poslužio (već od IX.-X.st.) kao javno središte komunalnih institucija u stalnom usponu i transformaciji s pregradnjama iz različitih umjetničkih razdoblja romanike, gotike, renesanse, baroka.“³⁵

³⁵ Krizmanić, Attilio. Antička Pula s amfiteatrom: prijedlog za upis u listu svjetske baštine. Pula: Grad Pula, 1999., str. 35

4. Pulski amfiteatar

Amfiteatar u Puli jedan je od najznačajnijih i najbitnijih spomenika antičke Pule (slika 2). Riječ amfiteatar dolazi od grčke riječi *amphitheatron* (lat. *amphitheatrum*) koja označava građevinu u obliku elipse ili kružnog oblika sa stepenasto građenim sjedalima iz kojih su se promatrale razne gladijatorske igra ili borbe zvijeri. „Najstariji kameni amfiteatri na italskom tlu potječu iz I. stoljeća prije Krista (Pompeji). U Rimu je prvi amfiteatar izgrađen 29. pr. Kr., a poslije ih grade carevi August, Kaligula i Neron; Vespazijan je započeo gradnju najvećeg amfiteatra, Colosseuma (Koloseja), što ga je posvetio Tit, a dovršio vjerojatno Domicijan. Dobro očuvani amfiteatri nalaze se u Italiji (Capua, Siracusa, Catania, Verona), ali i na čitavu području Rimskog Carstva (Arles, Nîmes, sjeverna Afrika, Mala Azija). U Hrvatskoj je dobro očuvan amfiteatar u Puli, a ostaci amfiteatra nalaze se u Solinu i kraj Ivoševaca nedaleko od Knina.“³⁶ Amfiteatar u Puli prije nije bio smješten unutar gradskih zidina već izvan njih. Unutar amfiteatra nalazi se manji prostor koji se naziva arena. Njezin naziv potječe od latinske riječi *arena* koja označavala pijesak. Taj je naziv dobila po tome što je cijelo područje takozvane arene bilo prekriveno pijeskom gdje su se borili gladijatori ili zvijeri. Što se tiče izgradnje samog amfiteatra ne postoje zapisi o njegovom arhitektu. Prema znanstvenim istraživanjima smatra se kako je građena između 1.st i 5.st poslije Krista. Iz tog razloga postoje razne legende o njezinom nastanku, iako znanstvenici smatraju da je nastala za vrijeme cara Augusta kako su u to vrijeme nastali brojni bitni spomenici antičkog razdoblja.

Amfiteatar u Puli, jedan je od najvećih i najbolje očuvanih rimskih amfiteatara na svijetu. „Njegove su dimenzije 132 x 105 metara, visina sačuvanog plasta je 32 metra, a mogao je primiti 23 000 gledatelja. Izgradnja amfiteatra je počela za vrijeme cara Augusta, a završena je sredinom prvog stoljeća prije Krista. Njegov je oblik policentrična kružnica sa središnjim dijelom - arenom, veličine 68 x 42 metra. Dva glavna ulaza nalaze se u smjeru duže osi, a ulazilo se i na desetak sporednih vrata. Sa zapadne strane, prema moru, zidni plašt je komponiran u trokatnoj konstrukciji čija ukupna visina je 32 metra: prva dva pojasa ili kata čine 72 arkadna luka na masivnim pilastrima, a treći 64 četvrtasta prozora. Na istočnoj strani iskorištena je prirodna konfiguracija brežuljka u koji su usječeni dio borilišta i sjedišta, dok je zidni plašt s te strane sastavljen od dva kata.“³⁷ Sam amfiteatar nema pravilan oblik elipse,

³⁶ Leksikografski zavod Miroslav Krleža, (2013–2024) Amfiteatar Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje.. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/amfiteatar>. (Pristupljeno 20. srpnja 2024.)

³⁷ Demonja, Damir. "Antička Pula." Hrvatski zemljopis: časopis za zemljopis i povijest 2, no. 7 (1995): 9-11, str. 11

razlog tome je jer je podignut na padini brijega, okrenut prema moru. Unutar amfiteatra nalazile su se osi koje su prikazivale glavne ulaze, najvažniji nalazio se na južnom kraju kako je on okrenut prema gradu. Sve zajedno u amfiteatar se moglo ući kroz 15 ulaza. Jedna od glavnih karakteristika amfiteatra je vanjski plašt s četiri pravokutna tornja. U tornjevima nalaze su se drvene stepenice s pomoću kojih se moglo popeti na vrh do vodosprema (slika 3). Vodospreme bi se punile kišnicom te se tom vodom opskrbljivala Pula. Ispod amfiteatra nalazi se podzemni prostor koji se na neki način koristio kao spremište, s obzirom na to da su se tamo nalazile stvari za borbu. Tamo su se još nalazile posebne prostorije za zvijeri i gladijatore. Poznate svjetske ličnosti bile su očarane izgledom pulske arene. „Sebastiano Serlio i Andrea Palladio crtali su pojedinih konstrukcije i ukrasa, ono malo ukrasa koji čine razgibanost svjetla i sjene u igri na površini zidnog plašta. Gian Battista Piranesija je zanimala Arena kao spomenik, ruina, ruševina u isto toliko zapuštenom krajoliku, Louis-François Cassas je risao dokumentaristički, Thomas Allason romantičarski.“³⁸

Cijeli amfiteatar je pretvoren u turističku atrakciju. Danas se koristi za razne manifestacije, simulacije gladijatorskih borba, festivala, koncerata. U toku ljeta u amfiteatru se tjedno održavaju i gladijatorske borbe u okviru antičkog povijesno-zabavnog spektakla ‘Spectacvla Antiqva’. U prostoriji ispod arene koja je nekad služila za smještaj gladijatora, postavljen je stalni postav pod nazivom "Maslinarstvo i vinogradarstvo Istre u antici". Oplemenjena je rekonstrukcijama opreme za proizvodnju ulja i vina kao što su mlinovi, preše i taložnice, kao i amfore koje su služile kao spremnici za prijevoz vina i ulja.³⁹

³⁸Buršić-Matijašić, Klara, i Robert Matijašić. *Antička Pula s okolicom*. Pula: Zavičajna naklada Žakan Juri, (1996.), str. 153

³⁹PulaInfo (2024). *Arena Amfiteatar*. Dostupno na: <https://pulainfo.hr/hr/where/arena-amfiteatar/> (Pristupljeno: 14. 06. 2024).

Slika 2. Amfiteatar u Puli

izvor: autorica rada

Slika 3. Toranj s vodospremom

izvor: autorica rada

4.1. Uloga amfiteatra u antičkoj Puli

Amfiteatar u Puli, poznat i kao Arena, igrao je značajnu ulogu tijekom antike, odražavajući društvene, kulturne i ekonomske aspekte života u rimskom carstvu. Amfiteatar je bio ključan prostor za javne spektakle, uključujući gladijatorske borbe i razne druge oblike zabave koje su privlačile mnoštvo gledatelja. „Gladijatorske igre ili borbe - *munera gladiatoria, spectacula gladiatoria* - samo su jedna od specijaliziranih vrsta masovnih igara u starom Rimu u funkciji pučkih zabava koje su bile važan element političkog programa rimskog društva.“⁴⁰ Amfiteatar je bio središte društvenog života u antičkoj Puli, okupljajući ljude različitih društvenih slojeva. Kao mjesto održavanja gladijatorskih igara i drugih javnih priredbi, amfiteatar je pružao priliku za socijalnu interakciju, ali i demonstraciju carske moći i velikodušnosti prema narodu. „Nama je danas teško zamisliti kakvi su to običaji, ukusi i moralne zasade mogle nagnati Rimljane da se naslađuju borbom, smrću i okrutnošću, ali u rimskom društvenom sustavu priredbe u amfiteatru imale su i sasvim pragmatičnu funkciju, jer su ih najčešće priređivali državni dužnosnici radi zabave plebsa, kao dio državne politike *panem et circenses* ("kruha i igara"), pri čemu su dijeljenje žita, vina i ulja s jedne, a zabava s druge strane, trebale skrenuti pozornost običnog čovjeka od svakodnevnih problema.“⁴¹ Amfiteatar je imao ekonomsku važnost. Pula je kao Pietas Julia kolonija bila važna u rimskom carstvu, a amfiteatar je pridonio razvoju grada kao trgovačkog i posredničkog središta. Tijekom antike, Pula je bila poznata po poljoprivredi, posebno maslinarstvu i vinogradarstvu, a proizvodi poput maslinovog ulja i vina izvozili su se diljem carstva.

4.2. Potreba za zaštitom i revitalizacijom pulskog amfiteatra

Prethodno je u radu analizirana važnost Arene kao antičkog spomenika te njena uloga u to vrijeme. Iz prethodnog zaključuje se kako je pulski amfiteatar zaštitni znak grada Pule te da je zadržao svoju ulogu iz doba antike kao jedno od glavnih mjesta gradskog života. Povijesne, gospodarske i društvene transformacije koje su oblikovale urbani i prostorni rast grada tijekom gotovo dva tisućljeća rezultirale su njegovim sadašnjim stanjem. Izvorno izgrađen za javnu uporabu izvan gradskih zidina na obali pulskog zaljeva via Flavia, ovaj spomenik danas je bitna

⁴⁰ Leleković, T. "HISTRIA ANTIQUA". Časopis Međunarodnog istraživačkog centra za arheologiju, sv. 10, god. 21J03.Pula, 21J03." Arheološki radovi i rasprave 14, no. 1 (2004): 170-191.), str. 170

⁴¹ Buršić-Matijašić, Klara, i Robert Matijašić. Antička Pula s okolicom. Pula: Zavičajna naklada Žakan Juri, 1996., str. 140

prostorna komponenta središta grada te je stoga izložen svim pozitivnim i negativnim strujanjima koja dolaze s njegovim položajem i današnjom uporabom.⁴² Njegova revitalizacija i zaštita od ključnog su značaja za očuvanje kulturne baštine, osiguranje stabilnosti strukture, te povećanje turističkog potencijala Pule. Ovaj spomenik nije samo svjedok povijesti već i živući dio kulturnog života grada, stoga je potrebno poduzeti mjere za njegovo održavanje i unapređenje. „Smatra se da nijedan građevinski objekt prošlosti i današnjice nije u izvornom stanju bio građen kao spomenik (osim spomen obilježja) i da se ne može dozvoliti da „umire“ u sjeni svojih ruševina, već treba služiti čovjeku s maksimalnim dignitetom. Stoga amfiteatar u Puli treba i mora služiti čovjeku, ali ne kao poprište krvavih bitaka u stvarnom i prenesenom smislu, već dostojno u cijeloj svojoj polivalentnoj slojevitosti i spomeničkoj monumentalnosti.“⁴³

⁴² Leleković, T. "HISTRIA ANTIQUA. Časopis Međunarodnog istraživačkog centra za arheologiju, sv. 10, god. 21J03.Pula, 21J03." Arheološki radovi i rasprave 14, no. 1 (2004): 170-191., str. 187

⁴³ ibidem, str. 191

5. Mogućnost uvrštenja amfiteatra na UNESCO-vu listu

Amfiteatar u Puli bio je nominiran za UNESCO-vu listu već dva puta. Prva nominacija Arene bila je 1997. godine, a druga 1999. godine. Trenutno se planira ponovni upis na UNESCO-vu listu svjetske baštine, što čini ovu temu vrlo aktualnom.

Godine 1997. Arena je nominirana za uvrštenje na Popis svjetske baštine. Kao UNESCO-vo stručno savjetodavno tijelo, ICOMOS je tada utvrdio da je pulski amfiteatar izvanredan i iznimno dobro očuvan primjer velike rimske javne građevine, te da je ukupna razina autentičnosti nedvojbeno, što znači da je najveći dio izvorne rimske gradnje ostao, unatoč zahvatima iz 19. i početkom 20. stoljeća koji nisu slijedili suvremene konzervatorske smjernice. Elaborat za nominaciju na "Popis svjetske baštine" UNESCO-a je prema proceduri izradio Odsjek za graditeljsko nasljeđe Upravnog odjela za prostorno uređenje i komunalno gospodarstvo grada Pule (dr. sc. Attilio Krizmanić, dipl. ing. arh.) uz potvrdu Državne uprave za zaštitu kulturne i prirodne baštine Republike Hrvatske (prof. Ferdinand Meder, ravnatelj). Prijedlog nominacije prosljedila je Vlada Republike Hrvatske u Parizu 20. kolovoza 1996. godine. Nakon nominacije i obavljenih konzultacija sredinom 1997. godine Ured Komiteta za svjetsku baštinu UNESCO-a povukao je dosje "Amfiteatar - Pula", s napomenom, da je prema uputama ICOMOS-a iz ožujka 1997. godine deklarirano da je potrebno pričekati komparativne studije o rimskim amfiteatrima u svijetu!⁴⁴

Stoga je nominacija 1999. proširena na antičke spomenike Pule, pod nazivom "Antička Pula i Amfiteatar". Itinerer je obuhvatio ne samo amfiteatar već i druge ključne antičke spomenike, poput Augustova hrama, Sergijevog slavoluka, Dvojnih vrata, Malog rimskog kazališta i mnogih rano-kršćanskih crkava koje datiraju iz četvrtog i petog stoljeća. Međutim, primjerak dopunjenog službenog elaborata "Antička Pula i Amfiteatar", koji je dostavljen 9. srpnja 1999. godine nije bio kompletan, jer je od najavljenih 315 dostavljeno samo 64 dijapozitiva, te je 24. kolovoza 1999. godine zatražena dodatna informacija o kompletiranju dosjea koja je realizirana 12. studenoga iste godine. Ova informacija i dosje prosljeđeni su ICOMOS-u na raspravljanje i mišljenje. U nominacijskom obrascu nisu bili navedeni kriteriji⁴⁵. Završetkom konzultacija Hrvatsko povjerenstvo UNESCO-a dolazi do odluke o povlačenju nominacije.

⁴⁴ Leleković, T. "HISTRIA ANTIQUA". Časopis Međunarodnog istraživačkog centra za arheologiju, sv. 10, god. 21J03.Pula, 21J03." Arheološki radovi i rasprave 14, no. 1 (2004): 170-191.), str. 227, 228

⁴⁵ ibidem.

Prema mišljenju autorice nakon provedene analize, amfiteatar u Puli, mogao bi se uvrstiti na UNESCO-ovu listu svjetske baštine prema nekoliko ključnih kriterija:

- i.** predstavlja remek-djelo ljudskog kreativnog genija – zbog svoje izuzetne arhitekture i tehnoloških rješenja,
- iii.** nosi jedinstveno svjedočanstvo o kulturnoj tradiciji – kao jedan od najbolje očuvanih rimskih amfiteatara,
- iv.** izvanredan primjer vrste građevine koja ilustrira značajnu fazu u ljudskoj povijesti – ilustrira rimsku vladavinu.

5.1. Prikaz istraživanja

Za potrebe izrade ovog završnog rada provedeno je istraživanje koje je uključilo intervjue sa stručnjacima i predstavnicima ključnih dionika. Od svibnja do kolovoza 2024. kontaktirano je 10 stručnjaka, predstavnika lokalne uprave, Konzervatorskog odjela Ministarstva kulture, Turističke zajednice grada Pule, Sveučilišta itd., a povratna informacija dobivena je od ukupno 5 stručnjaka. Za prikupljanje podataka korištena je kvalitativna metoda intervjua. Pitanja za intervju izvedena su iz navedenih hipoteza. Intervjui su strukturirani tako da omogućavaju dubinsku analizu stavova i mišljenja sudionika. Svi podaci prikupljeni tijekom intervjua analizirani su i sintetizirani kako bi se identificirali ključni podaci i teme relevantne za ponovnu nominaciju pulskog amfiteatra. Podaci prikupljeni putem intervjua analizirani su metodom tematske analize. Podaci prikupljeni putem intervjua predstavljani su u SWOT analizi. Provedeni intervjui ispitanika nalaze se u prilogu rada.

Odgovori su dobiveni od predstavnika ključnih dionika: lokalna uprava (gradonačelnik F. Z.), turistička zajednica grada Pule (direktorica turističke zajednice u Puli S. C. K.), konzervatorski odjel Ministarstva kulture u Puli (konzervatorica N. N.) te sveučilišta Jurja Dobrile u Puli (profesor R. M., profesorica N. U.). Njihovi odgovori prikazuju različite aspekte nominacije, kao i njezine prednosti i moguće nedostatke.

Profesor R. M. (prilog 1) izražava skepticizam prema upisu amfiteatra na UNESCO-ovu listu. Iako priznaje da je amfiteatar značajan i dobro očuvan, naglašava da intervencije iz 20. stoljeća mogu predstavljati prepreku. Smatra da amfiteatar već privlači dovoljno posjetitelja te da bi dodatni turisti mogli biti štetni za spomenik. Ističe se da upis na UNESCO-ovu listu ne donosi financijske benefite te da ne vidi posebne koristi od povećanja broja posjetitelja.

Gradonačelnik F. Z. (prilog 2) je entuzijastičan glede upisa amfiteatra na UNESCO-vu listu. Smatra da bi to donijelo prepoznatljivost i kvalitetniji turizam, te ističe povijesnu važnost amfiteatra za lokalnu zajednicu i širu regiju. Gradonačelnik vjeruje da bi upis donio veći broj posjetitelja iz različitih zemalja, produljenje turističke sezone i bolju isplativost za grad. F. Z. , naglašava da bi UNESCO-va zaštita mogla pomoći u očuvanju i održavanju amfiteatra kroz stroge uvjete konzerviranja.

Profesorica N. U. (prilog 3) podržava upis amfiteatra na UNESCO-vu listu, ali ističe da bi nominacija trebala obuhvatiti cijelu starogradsku jezgru Pule. Smatra da Pula ima jedinstvenu urbanu matricu i bogatu povijest koja se proteže od prapovijesti do danas. Naglašava da bi upis na listu donio veću vidljivost, jačanje svijesti lokalnih dionika i infrastrukturno uređenje starogradske jezgre. N. U. , ističe potrebu za ravnotežom između održivog korištenja i zaštite spomenika.

Direktorica turističke zajednice S. C. K. (prilog 4) podržava upis amfiteatra u Puli na UNESCO-vu listu svjetske baštine, ali ističe da je važno osigurati ravnotežu između turističke promocije i zaštite spomenika. Upis bi Puli donio dodatnu vidljivost, posebno među turistima iz udaljenih zemalja, te potaknuo razvoj kulturnog turizma izvan glavne sezone. S. C. K. , naglašava da UNESCO-va zaštita može pomoći u očuvanju amfiteatra, sprječavajući neprimjerene događaje i promovirajući održivo upravljanje.

Konzervatorica N. N. (prilog 5) podržava upis amfiteatra u Puli na UNESCO-vu listu, ali naglašava da bi nominacija trebala uključivati i okolnu infrastrukturu i urbani kontekst. Ističe da bi time bila osigurana bolja zaštita i valorizacija šireg područja, uključujući potencijal za poboljšanje turističke ponude i jačanje lokalne ekonomije. Upis na listu smatra ključnim za očuvanje kulturne baštine, uz istovremeno osiguranje održivog korištenja resursa i edukaciju lokalne zajednice o važnosti zaštite spomenika.

Provedeni intervjui vezani za upis amfiteatra u Puli na UNESCO-vu listu svjetske baštine ukazuju na različite stavove i perspektive među ispitanicima. Dok većina podržava upis, postoje i skeptični glasovi. Profesor R. M. izražava zabrinutost zbog intervencija iz 20. stoljeća koje bi mogle utjecati na autentičnost spomenika i smatra da bi dodatni turisti mogli negativno utjecati na amfiteatar. Nasuprot tome, gradonačelnik F. Z. i direktorica turističke zajednice S. C. K. vide upis kao priliku za povećanje prepoznatljivosti, produljenje turističke sezone i razvoj kulturnog turizma, ali naglašavaju važnost očuvanja spomenika kroz održivo upravljanje. Profesorica N. U. i konzervatorica N. N. predlažu da se nominacija proširi na cijelu starogradsku jezgru Pule,

što bi omogućilo bolje upravljanje i zaštitu šireg područja. Ističu potrebu za ravnotežom između turističkog razvoja i očuvanja kulturne baštine, te važnost edukacije lokalne zajednice o vrijednosti spomenika.

Općenito, anketa ukazuje na suglasnost o vrijednosti amfiteatra kao svjetske baštine, ali i na potrebu za pažljivim planiranjem i upravljanjem kako bi se osigurala dugoročna zaštita i održivost. Na temelju prethodno provedenog istraživanja, u nastavku bit će prikazana SWOT analiza, izvedena iz odgovora ispitanika.

Tablica 4. SWOT analiza – mogućnost upisa amfiteatra u Puli na UNESCO-vu listu svjetske baštine

SNAGE (S)	SLABOSTI (W)
<ul style="list-style-type: none"> • kulturna i povijesna vrijednost • jačanje lokalnog identiteta • turistički potencijal 	<ul style="list-style-type: none"> • intervencije iz 20. stoljeća • potencijalna preopterećenost turizmom • kapacitet lokalne zajednice za pripremu nominacije • zapuštenost starogradske jezgre
PRILIKE (O)	PRIJETNJE (T)
<ul style="list-style-type: none"> • povećanje prepoznatljivosti • razvoj održivog turizma • unaprjeđenje infrastrukture • poboljšanje životnog standarda • produljenje turističke sezone 	<ul style="list-style-type: none"> • gubitak autentičnosti • ekonomski pritisci • prekomjerni turizam

izvor: izrada autorice

Pulski amfiteatar dobar je kandidat za UNESCO-ov popis zbog niza važnih prednosti. Njegov kulturno-povijesni značaj je neosporan. Budući da je među najbolje očuvanim rimskim amfiteatrima, nudi rijedak pogled na antičke građevine i civilizaciju. Neosporna je njegova uloga u jačanju lokalnog identiteta zajednice i privlačenju sve većeg broja turista što pridonosi lokalnoj ekonomiji grada.

Pulski amfiteatar ima brojne prednosti, ali i nedostatke. Njegov integritet i autentičnost mogu biti ugroženi intervencijama 20. stoljeća. Dodatno, preopterećenje i oštećenje infrastrukture mogu biti posljedica prenapučenosti, što zahtijeva pažljivo upravljanje i planiranje.

Nominacija za UNESCO može dovesti do niza važnih prilika. Prvo, podizanje vlastitog profila na globalnoj razini. Upis na UNESCO-ovu listu može donijeti međunarodnu promociju

i mogućnost pristupa fondovima za očuvanje i održavanje. Održivi turizma kontrolira gospodarsku ekspanziju i pomaže u očuvanju spomenika. Nominacija može potaknuti ulaganja u infrastrukturu, što bi poboljšalo očuvanje i prezentaciju spomenika. Razvoj turizma i poboljšanje infrastrukture mogu doprinijeti povećanju životnog standarda lokalnog stanovništva kroz otvaranje novih radnih mjesta i povećanje prihoda. Povećanjem kvalitete turističkog posjeta može doći do produljenja turističke sezone.

Jednako je važno uzeti u obzir ozbiljne rizike koji postoje. Pritisak vezan za komercijalizaciju i korištenje amfiteatra za događanja može ugroziti njegovu autentičnost i fizičko stanje, što je kritično za očuvanje statusa kulturne baštine. Na učinkovitost upravljanja i očuvanja mogu utjecati ekonomske sile. Prekomjerni turizam može degradirati infrastrukturu i učiniti posjet manje ugodnim, ali može biti teško i zahtjevno održavati visoke standarde za upravljanje i očuvanje.

Pulski amfiteatar ima velike izgleda za uvrštenje na UNESCO-ov popis svjetske baštine, čak i usprkos trenutnim preprekama. Značajan je kandidat zbog svog kulturnog i povijesnog značaja, prepoznatljivosti i visoke razine očuvanosti. Izvedivo je prevladati trenutne rizike i zajamčiti trajno vrednovanje i očuvanje iskorištavanjem prilika koje donosi nominacija, kao što su povećana vidljivost, zaštita i međunarodna suradnja.

Zaključak

Završni rad ističe koliko je amfiteatar u Puli značajan kao jedan od najbolje sačuvanih rimskih amfiteatara u svijetu. Analizom povijesnog, kulturnog i turističkog značaja spomenika utvrđeno je da amfiteatar te njegova antička okolica zadovoljavaju mnoge uvjete potrebne za uvrštavanje na UNESCO-ov popis svjetske baštine. Studija je pokazala da je amfiteatar vrijedna turistička atrakcija koja podupire regionalni i nacionalni gospodarski rast, osim što ima veliki kulturni i povijesni značaj. Amfiteatar premošćuje jaz između prošlosti i sadašnjosti služeći kao mjesto za niz kulturnih i zabavnih aktivnosti. Provedeno istraživanje putem intervjua sa stručnjacima ukazalo je na ključne elemente relevantne za ponovnu nominaciju pulskog amfiteatra. Pulski amfiteatar, zajedno sa spomenicima antičke Pule mogao bi imati velike koristi od uspješne kandidature za UNESCO-vu na više načina, uključujući povećanu globalnu svijest, rast kulturnog turizma i bolje očuvanje ove znamenitosti za buduće generacije. Time bi amfiteatru i antičkim građevinama bila zajamčena trajna vrijednost kao prikaz bogate kulturne prošlosti. Iako postoji mogućnost od gubitka autentičnosti, ekonomskih pritisaka i prekomjernog turizma, pravilnim planiranjem mogu se izbjeći negativne posljedice. Ovim se svrha i cilj završnog rada smatraju ispunjenim. Potvrđene su hipoteze, navedene u uvodu rada, prema kojima se zaključuje da pulski amfiteatar ima potencijal nalaziti se na UNESCO-voj listi svjetske baštine.

Literatura

Tiskani izvori:

1. Buršić-Matijašić, Klara, i Robert Matijašić. *Antička Pula s okolicom*. Pula: Zavičajna naklada Žakan Juri, 1996.
2. Demonja, Damir. "Antička Pula." *Hrvatski zemljopis: časopis za zemljopis i povijest* 2, no. 7 (1995): 9-11.
3. Duda, T. "New forms of cultural tourism as a potential of branded tourism product development in the small town (based on the example of Łobez – Western Pomerania)." 2016.
https://www.researchgate.net/publication/312495928_New_forms_of_cultural_tourism_as_a_potential_of_branded_tourism_product_development_in_the_small_town_based_on_the_example_of_Lobez_-_Western_Pomerania
4. Geić, S. *Menadžment selektivnih oblika turizma*. Split: Sveučilište u Splitu, 2011.
5. Hendija, Z., 2011. *Organizacijska struktura turizma*. In: *Turizam - ekonomske osnove i organizacijski sustav*. Zagreb: Školska knjiga.
6. Jelinčić, D. A. *Abeceda kulturnog turizma*. Zagreb: Meandarmedia, 2008.
7. Krizmanić, Attilio. *Antička Pula s amfiteatrom: prijedlog za upis u listu svjetske baštine*. Pula: Grad Pula, 1999.
8. Leleković, T. "HISTRIA ANTIQUA". Časopis Međunarodnog istraživačkog centra za arheologiju, sv. 10, god. 21J03.Pula, 21J03." *Arheološki radovi i rasprave* 14, no. 1 (2004): 170-191.
9. OECD. *International Recommendations for Tourism Statistics 2008*. The Impact of Culture on Tourism. Paris: OECD Publishing, 2008.
<https://doi.org/10.1787/9789264040731-en>.
10. Valčić, M. *Turizam i kultura*. Zagreb: Naklada Jurčić, 2018.

Internetski izvori:

- ICCROM (2024). *What is ICCROM*. Dostupno na: <https://www.iccrom.org/about/what-iccrom> (Pristupljeno: 12. 06. 2024).
- ICOM (2024). *Missions and objectives*. Dostupno na: <https://icom.museum/en/about-us/missions-and-objectives/> (Pristupljeno: 12. 06. 2024).
- Leksikografski zavod Miroslav Krleža (2013-2024). *Turizam*. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/62763> (Pristupljeno: 12. 06. 2024).

- Leksikografski zavod Miroslav Krleža, (2013–2024) *Amfiteatar* Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje.. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/amfiteatar>. (Pristupljeno 20. srpnja 2024.)
- Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske (2024). Dostupno na: [https://min-kulture.gov.hr/?id=349&pregled=1&datum=Wed%20Jan%202023%202019%2017:02:19%20GMT+0100%20\(srednjoeuropsko%20standardno%20vrijeme\)](https://min-kulture.gov.hr/?id=349&pregled=1&datum=Wed%20Jan%202023%202019%2017:02:19%20GMT+0100%20(srednjoeuropsko%20standardno%20vrijeme)) (Pristupljeno: 12. 06. 2024).
- Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske (2024). Dostupno na: <https://min-kulture.gov.hr/unesco-16291/programska-podrucja-16482/kultura-4786/4786> (Pristupljeno: 12. 06. 2024).
- Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske (2024). *Nematerijalna kulturna baština*. Dostupno na: <https://min-kulture.gov.hr/eu-kultura/kulturna-bastina/kulturna-bastina-na-unesco-ovim-popisima/17251> (Pristupljeno: 12. 06. 2024).
- PulaInfo (2024). *Arena Amfiteatar*. Dostupno na: <https://pulainfo.hr/hr/where/arena-amfiteatar/> (Pristupljeno: 14. 06. 2024).
- UNESCO (2024). *Criteria*. Dostupno na: <https://whc.unesco.org/en/criteria/> (Pristupljeno: 14. 06. 2024).
- UNESCO (2024). *Brief*. Dostupno na: <https://www.unesco.org/en/brief> (Pristupljeno: 14. 06. 2024).
- UNESCO (2024). *Nominations*. Dostupno na: <https://whc.unesco.org/en/nominations/> (Pristupljeno: 14. 06. 2024).
- UNWTO (2024). *Glossary of tourism terms*. Dostupno na: <https://www.unwto.org/glossary-tourism-terms> (Pristupljeno: 14. 06. 2024).
- UNWTO (2024). *Tourism and culture*. Dostupno na: <https://www.unwto.org/tourism-and-culture> (Pristupljeno: 14. 06. 2024).
- Vlada Republike Hrvatske. Ministarstvo Turizma. "Strategija Razvoja Kulturnog Turizma." Zagreb, listopad 2003. <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/2016/Sjednice/Arhiva/73.%20-%201.4.pdf>. (Pristupljeno 21.7.2024.)

Popis slika

Slika 1. Tlocrt stare gradske jezgre Pule s najvažnijim spomenicima	21
Slika 2. Amfiteatar u Puli	29
Slika 3. Toranj s vodospremom.....	29

Popis tablica

Tablica 1. Prikaz kulturnih i prirodnih kriterija za operativne godine 2002. i 2005.	17
Tablica 2 . Hrvatska materijalna kulturna baština na UNESCO-ovim listama	18
Tablica 3. Hrvatska nematerijalna kulturna baština na UNESCO-ovim listama	19
Tablica 4. SWOT analiza – mogućnost upisa amfiteatra u Puli na UNESCO-vu listu svjetske baštine.....	35

Popis priloga

Prilog 1 Intervju sa profesorom R. M.....	41
Prilog 2 Intervju sa gradonačelnikom Pule F. Z.	43
Prilog 3 intervju s profesoricom N. U.	45
Prilog 4 Intervju s direktoricom turističke zajednice Pula S. C. K.....	47
Prilog 5 Intervju s konzervatoricom N. N.	49

ČUVAJMO POVIJEST:

ANKETA O UPISU AMFITEATRA NA LISTU SVJETSKE BAŠTINE

1. Smatrate li da amfiteatar u Puli zaslužuje biti na UNESCO-voj listi svjetske baštine? Molimo obrazložite svoje odgovor.

Nisam siguran da bih na ovo pitanje odgovorio pozitivno. Uvidom u podatke o tome koji su slični spomenici sada na popisu, vidim da ih nema puno, a samo je amfiteatar u El Jemu (Tunis) kao samostalan na popisu, drugi su u sklopu širih povijesnih urbanističkih cjelina (Rim, Verona, Pompei, Arles, Merida, Tarragona i dr.). Amfiteatar u Puli po svojem stanju sačuvanosti svakako zaslužuje, ali zbog intervencija koje su tijekom 20. stoljeća u njemu provedene, možda i ne.

2. Možete li nam reći nešto više o povijesti amfiteatra u Puli i njegovom značaju za lokalnu zajednicu i šire?

Značaj za lokalnu i širu zajednicu nije jednostavno formulirati. Amfiteatar svakako čini dio identiteta grada, privlači i tako (bez UNESCO zaštite) puno posjetitelja. O povijesti amfiteatra postoji mnogo literature.

3. Koji su ključni preduvjeti za nominaciju, prepreke i izazovi s kojima mislite da bismo se mogli suočiti tijekom procesa nominacije?

Nisam se bavio pitanjima vezanima za nominaciju, kriterije i slično

4. Koje su glavne koristi koje bi amfiteatar i Pula kao grad mogli imati od upisa na UNESCO-ovu listu svjetske baštine?

Ne vidim neke posebne koristi. amfiteatar i danas posjećuje jako puno ljudi, nisam siguran da bi povećanju broja posjetitelja bilo korisno za amfiteatar.

5. Kako lokalna zajednica može doprinijeti uspješnoj nominaciji amfiteatra u Puli?

Ne znam

6. Na koji način UNESCO-va zaštita može pomoći u očuvanju i održavanju amfiteatara u Puli?

Nikako: biti na popisu ne donosi nikakve financijske benefite. Može doprinijeti povećanju broja posjeta, ali nisam siguran da bi to bilo dobro za amfiteatar. Jedini benefit bi bio kad bi se broj posjeta ravnomjernije rasporedio kroz duže vremensko razdoblje, a ne samo ljeti.

7. Kako vidite budućnost amfiteatra u Puli ako bude nominiran i upisan na UNESCO-ovu listu svjetske baštine?

Ne mislim da bi bilo išta bolje ili korisnije za amfiteatar.

8. Možete li usporediti amfiteatar u Puli s drugim rimskim amfiteatrima koji su već na UNESCO-voj listi svjetske baštine?

Vidi odgovor na pitanje br. 1.

9. Imate li povratne informacije dobivene od UNESCO-vih stručnjaka do sada?

Nisam sudjelovao ni na koji način u dosadašnjim kontaktima sa stručnjacima UNESCO-a

ČUVAJMO POVIJEST:

ANKETA O UPISU AMFITEATRA NA LISTU SVJETSKE BAŠTINE

1. Smatrate li da amfiteatar u Puli zaslužuje biti na UNESCO-voj listi svjetske baštine? Molimo obrazložite svoje odgovor.

Smatram da, kao gradonačelnik sam započeo tu inicijativu ponovno jer je zaista monumentalno mjesto u Puli, Hrvatskoj i u Istri. Zaista bi titula i zaštita UNESCO-a donijela tu prepoznatljivost, rekao bi samim time još kvalitetniji turizam, održivi turizam. Volio bih zaista da budemo jedan komplet ostalih svjetskih arena, ta da arena itekako zaslužuje biti na listi.

2. Možete li nam reći nešto više o povijesti amfiteatra u Puli i njegovom značaju za lokalnu zajednicu i šire?

Iz 1.st. seže naš amfiteatar Vespazijana, to je bilo moderno borilište koje su posjećivali vikendom bogati građani rimskog carstva. Pula je kao *Pietas Julia* kolonija bila važna u rimskom carstvu, kasnije se razvijala kroz različite slojeve povijesti, kroz prapovijest, rimsku povijest, mletačku, austro ugarsku, talijansku i modernu povijest Jugoslavije. Sam amfiteatar ima svoju pravu znanstvenu dokažljivu priču ali ima i onu tradicionalnu da su vile gradile arenu. Danas je amfiteatar prepoznat kao jedan povijesni lokalitet, važan je povijesno i znanstveno ali posebice kao identitet grada.

3. Koji su ključni preduvjeti za nominaciju, prepreke i izazovi s kojima mislite da bismo se mogli suočiti tijekom procesa nominacije?

Ovo je 3. prijava arene na UNESCO-vu listu, nešto se tu događalo krajem 80-ih početkom 90-ih godina oko same arene u smislu infrastrukture. Znamo da su jako strogi kriteriji, još ne znamo detalje ali to ćemo vjerujem tek saznati koje kriterije moramo zadovoljiti ali evo sama inicijativa je krenula pa čekamo povratne informacije.

4. Koje su glavne koristi koje bi amfiteatar i Pula kao grad mogli imati od upisa na UNESCO-ovu listu svjetske baštine?

Od samog upisa zasigurno veći broj posjetitelja, gostiju iz različitih zemalja ne samo zemalja tržišta koja dolaze u hrvatsku (Njemačka, Italija, Austrija, Slovenija, sjeverno europske zemlje) već bi to bile zemlje dalekog istoka i SAD što donosi veću isplativost samom gradu, produljenje sezone i još veću prepoznatljivost.

5. Kako lokalna zajednica može doprinijeti uspješnoj nominaciji amfiteatra u Puli?

Poslali smo pismo namjere Ministarstvu kulture, ja sam kao gradonačelnik inicijator same ideje i mi ćemo dalje sve što budu od nas tražili od grada, lokalne zajednice morati prihvatiti. Naravno ako ide u širi kontekst starogradske jezgre ili fortifikacija u Puli, bit ćemo jako sretni.

6. Na koji način UNESCO-va zaštita može pomoći u očuvanju i održavanju amfiteatara u Puli?

Zasigurno su to strogi uvjeti konzerviranja i očuvanja koje arheološki muzej se trudi provoditi i smatram da uspijeva u tome. Minimalizirali bi se događaji koji ne donose previše toga za grad i sigurno donijela bi određene više standarde za sam grad. Grad bi postao ono što se kaže grad s 5 zvjezdica nego bi zasigurno to značilo puno veću kvalitetu turističkih djelatnika, u kulturi i svih koji živimo u ovom gradu i samoj regiji.

7. Kako vidite budućnost amfiteatra u Puli ako bude nominiran i upisan na UNESCO-ovu listu svjetske baštine?

Bit ćemo sretni da se to dogodi, znamo da je dugotrajan proces. Vjerujem da ćemo sve kriterije ispuniti i da će Pula ostati dio svih svjetskih arena, obzirom da je Pula među njih 5 najčuvenijih.

8. Možete li usporediti amfiteatar u Puli s drugim rimskim amfiteatrima koji su već na UNESCO-voj listi svjetske baštine?

Pa Koloseum u Rimu je dominantno središte carstva ali moram reći ne samo subjektivno i objektivno po meni je najbolje očuvana i najljepša Arena u Puli. Ima sadržajnosti iznutra i izvana, očuvana je i originalnija od Koloseuma u Rimu. Međutim Rim je Rim zato uvijek govorim da je Pula hrvatskim Rim upravo zbog arene.

9. Imate li povratne informacije dobivene od UNESCO-vih stručnjaka do sada?

Nemamo još informacije, sve se odvija u ministrantu kulture i vjerujem da će oni svoj dio posla obaviti. obaviješteno je ministarstvo vanjskih poslova i radujemo se skorim informacijama da možemo s time izaći u javnost.

ČUVAJMO POVIJEST:

ANKETA O UPISU AMFITEATRA NA LISTU SVJETSKE BAŠTINE

1. Smatrate li da amfiteatar u Puli zaslužuje biti na UNESCO-voj listi svjetske baštine? Molimo obrazložite svoje odgovor.

Smatram da zaslužuje i amfiteatar i antička baština Pule (amfiteatar sa starogradskom jezgrom) i cijeli povijesni urbani krajolik (historic urban landscape) Pule s lukom i gradskim fortifikacijama. U Puli su izvrsno sačuvani spomenici antičkog razdoblja, grad ima jedinstvenu urbanu matricu i starogradskoj jezgri moguće je pratiti kulturne slojeve od prapovijesti do danas. Pula na jedinstven način priča priču o europskoj i svjetskoj baštini.

2. Možete li nam reći nešto više o povijesti amfiteatra u Puli i njegovom značaju za lokalnu zajednicu i šire?

Povijest amfiteatra, kao i ostalih antičkih spomenika, odražava povijest grada. Od gradnje i korištenja za primarnu funkciju do kasnijih faza degradacije i zapuštenosti te pokušaja rekonstrukcija, do današnjeg izgleda i njegove jedinstvenosti i očuvanosti. Današnji izgled amfiteatra i starogradske jezgre govori i o brizi Puljana za svoju povijest i baštinu, s druge strane ilustrira zajedničku europsku povijest i baštinu koju dijelimo sa susjedima i ostalim narodima svijeta, u tome je i njena univerzalna vrijednost.

3. Koji su ključni preduvjeti za nominaciju, prepreke i izazovi s kojima mislite da bismo se mogli suočiti tijekom procesa nominacije?

Preduvjet je stvoriti kapacitet u lokalnoj upravi i ojačati svijest lokalnog stanovništva o vrijednosti i važnosti jedinstvene kulturne baštine. Starogradska jezgra u kojoj se nalazi glavnina spomeničke baštine mora se urediti i biti u puno boljem stanju nego što je danas, jer se praktički urušava. Umjesto nepotrebne nove gradnje treba ulagati u najvrednije baštinske resurse i adekvatno ih prezentirati.

4. Koje su glavne koristi koje bi amfiteatar i Pula kao grad mogli imati od upisa na UNESCO-ovu listu svjetske baštine?

Prije svega dobili bi na vidljivosti, a sam proces uvrštenja trebao bi doprinijeti jačanju svijesti lokalnih dionika i infrastrukturnom uređenju te uljepšanju starogradske jezgre te kvaliteti života lokalnog stanovništva.

5. Kako lokalna zajednica može doprinijeti uspješnoj nominaciji amfiteatra u Puli?

Prije svega brigom i ulaganjem u uređenje starogradske jezgre i okoliša.

6. Na koji način UNESCO-va zaštita može pomoći u očuvanju i održavanju amfiteatara u Puli?

UNESCO propisuje proceduru upisa i kasnijeg monitoringa, od plana upravljanja do pitanja financijske održivosti i brige o spomeničkoj baštini. Bitno je naći ravnotežu između održivog korištenja i zaštite te se pobrinuti za infrastrukturu (koncerti, toaleti i ostalo) kako premasovni posjet ne bi oštetio spomenik.

7. Kako vidite budućnost amfiteatra u Puli ako bude nominiran i upisan na UNESCO-ovu listu svjetske baštine?

Mislim da ima smisla da se kandidatura proširi na cijelu starogradsku jezgru, odnosno da se ponovi druga nominacija (Antička Pula s amfiteatom). Amfiteatar može „nositi“ cijelu nominaciju, ali bitno je

da se uredi starogradska jezgra i da se spomenička baština u njoj primjereno valorizira i uklone neprimjereni sadržaji.

8. Možete li usporediti amfiteatar u Puli s drugim rimskim amfiteatrima koji su već na UNESCO-voj listi svjetske baštine?

Posjetila sam ih nekoliko (u Veroni, Rimu, Arlesu i El Jemu) i, iako sam vjerojatno subjektivna, pulska Arena mi djeluje najpotpunije, najelegantnije i najočuvanije (kad govorimo o vanjskom prstenu – plaštu).

Imate li povratne informacije dobivene od UNESCO-vih stručnjaka do sada?

Preko međunarodnih istraživačkih mreža u kojima surađujem, u kojima su i stručnjaci ICOMOS-a i eksperti povezani s međunarodnim organizacijama i UNESCO-m, reakcije su uglavnom pozitivne. Stručnjaci iz Verone s kojima sam u kontaktu zainteresirani su za suradnju na razini lokalnih uprava i sveučilišta, i već su lani pozvali lokalne stručnjake na konferenciju o antičkim amfiteatrima. Pošto je Verona grad pobratim Puli, mislim da je to dobar kanal za suradnju. Suradujemo i sa UNESCO-UNITWIN mrežom koja povezuje 32 ugledna svjetska sveučilišta na istraživanjima održivosti upravljanja svjetskom baštinom i kolege su vrlo zainteresirani da pomognu savjetima.

ČUVAJMO POVIJEST:

ANKETA O UPISU AMFITEATRA NA LISTU SVJETSKE BAŠTINE

1. Smatrate li da amfiteatar u Puli zaslužuje biti na UNESCO-voj listi svjetske baštine? Molimo obrazložite svoje odgovor.

Pulski amfiteatar svakako zaslužuje biti na UNESCO-voj listi svjetske baštine jer osim što je 6. po veličini amfiteatar na svijetu, jedini je čija su sva tri rimska arhitektonska reda u potpunosti očuvana.

2. Možete li nam reći nešto više o povijesti amfiteatra u Puli i njegovom značaju za lokalnu zajednicu i šire?

Amfiteatar je kroz povijest mjesto na kojem se okupljao narod tj. gdje je uvijek bilo pa i danas „kruha i igara“, ali je i simbol grada i pripadnosti gradu. Amfiteatar daje Puli poseban značaj kao vrijedan i monumentalni spomenik i pozicionira je visoko na karti kulture, velikih manifestacija, povijesti i sl.

3. Koji su ključni preduvjeti za nominaciju, prepreke i izazovi s kojima mislite da bismo se mogli suočiti tijekom procesa nominacije?

Nisam upoznata sa procesom nominacije.

4. Koje su glavne koristi koje bi amfiteatar i Pula kao grad mogli imati od upisa na UNESCO-ovu listu svjetske baštine?

Mnogi turisti kada putuju (posebno iz udaljenih zemlja kao Amerika, Azija...) obavezno obidu UNESCO lokacije jer im to daje jednu sigurnost da će vidjeti nešto vrijedno/posebno. Time će i Pula kao grad dobiti dodatnu promociju, ali i poticati periode pred i post sezone kada putuju ljubitelji kulture.

5. Kako lokalna zajednica može doprinijeti uspješnoj nominaciji amfiteatra u Puli?

Mislim da lokalna zajednica nema direktnog utjecaja, ali ne znam proces pa ne mogu reći.

6. Na koji način UNESCO-va zaštita može pomoći u očuvanju i održavanju amfiteatara u Puli?

UNESCO-va zaštita još više naglašava potrebu očuvanja spomenika i samim time onemogućava se da razni možda granični zahtjevi za događaje i sl. prođu, a potiče na još bolje skrbljenje o spomeniku.

7. Kako vidite budućnost amfiteatra u Puli ako bude nominiran i upisan na UNESCO-ovu listu svjetske baštine?

Amfiteatar će funkcionirati kao i do sada, ali sa još većom vidljivošću i većem pridavanjem pažnje pri intervencijama.

8. Možete li usporediti amfiteatar u Puli s drugim rimskim amfiteatrima koji su već na UNESCO-voj listi svjetske baštine?

Amfiteatri su većinom dio oznake UNESCO-a za područje grada, a ne samostalno (Verona, Rim, Arles). Svaki amfiteatar je specifičan i poseban na svoj način. Naravno Koloseum je najpoznatiji jer osim što je impozantan i u Rimu, mnogi filmovi su ga dodatno proslavili. Meni osobno je naša Arena posebna baš zbog kamena od kojeg je izrađena (vidjela sam još 5 amfiteatara), a možda je to samo ono što sam prije rekla osjećaj pripadnosti i onda i posebnih očiju za nešto naše.

9. Imate li povratne informacije dobivene od UNESCO-vih stručnjaka do sada?

Nisam uključena u proces.

ČUVAJMO POVIJEST:

ANKETA O UPISU AMFITEATRA NA LISTU SVJETSKE BAŠTINE

1. Smatrate li da amfiteatar u Puli zaslužuje biti na UNESCO-voj listi svjetske baštine? Molimo obrazložite svoje odgovor.

Pulski amfiteatar, kao jedan od svega 20ak u elevaciji sačuvanih amfiteatara u svijetu, svakako zaslužuje biti na listi svjetske baštine po kriteriju rijetkosti. Amfiteatar u Puli zaštićen je kao kulturno dobro i upisano u Listu zaštićenih kulturnih dobara RH pod broj Z-863 te na listu dobara od nacionalnog značaja pod broj N-9.

Za razliku od nama geografski i tipološki najbližih amfiteatara, onog u Veroni i Colosseuma u Rimu, pulski amfiteatar ima izvršno sačuvan vanjski plašt, dok su tijekom stoljeća razgrađene unutarnje strukture stubišta, hodnika i gledališta. Pulski je amfiteatar s četiri uglovna tornja u kojima su se nalazila drvena stubišta, tipološki dosta rijedak.

2. Možete li nam reći nešto više o povijesti amfiteatra u Puli i njegovom značaju za lokalnu zajednicu i šire?

Na tu temu upućujem na obilje objavljene literature, prije svega na ove autore: Vesna Girardi Jurkić (cijeli broj časopisa *Histria Antiqua* posvećen je građevinama za zabavu), Attilio Krizmanić (u časopisu *prostor* u razdoblju od 2016. do 2020.), Kristina Džin, Robert Matijašić, Mario Mirabella Roberti. U novije je vrijeme o obnovi amfiteatra i izazovima upravljanja pisala i Đeni Gobić Bravar.

3. Koji su ključni preduvjeti za nominaciju, prepreke i izazovi s kojima mislite da bismo se mogli suočiti tijekom procesa nominacije?

Ključni preduvjet za nominaciju je dobra dokumentacija koja je te u izradi. Ona je preduvjet za izradu konzervatorskog elaborata i za izradu Plana upravljanja. Naime, osim samog stanja spomenika i njegovih obilježja, UNESCO-va komisija za evaluaciju provjerava i kako se spomenikom upravlja i kako se on koristi. Skrbnik spomenika je u ovom slučaju Arheološki muzej Istre u Puli koji je započeo nužne radnje za objedinjavanje dokumentacije i izradu plana upravljanja. Prepreku bi mogla predstavljati razina intervencija u izvorne strukture (naročito temelje) u obnovi tijekom 1980.-ih godina i neki tada uneseni neprimjereni sadržaji. Premda nema pisanog traga, navodno je upravo to bila glavna zamjerka i razlog zašto pulski amfiteatar nije upisan na listu svjetske baštine.

4. Koje su glavne koristi koje bi amfiteatar i Pula kao grad mogli imati od upisa na UNESCO-ovu listu svjetske baštine?

Prije svega jača kontrola intervencija u sam spomenik i nadzor nad upravljanjem, što bi skrbnika i vlasnika usmjerilo na jačanje alata za održivo upravljanje. Osim toga, svaki spomenik s

UNESCO-ve liste bilježi povećanje broja posjetitelja, mada to konkretno u Puli nije problem jer se radi o jednom od najposjećenijih spomenika u Hrvatskoj.

5. Kako lokalna zajednica može doprinijeti uspješnoj nominaciji amfiteatra u Puli?

Gradske vlasti mogu doprinijeti pomaganjem u izradi odgovarajuće dokumentacije za nominaciju, ali i intenziviranjem radnji za primjerenije uređenje okoliša (uklanjanje neprimjernih sadržaja iz okruženja, prometnom regulacijom, smanjenje pritiska za održavanje manifestacija), izradom plana upravljanja šireg područja itd.

6. Na koji način UNESCO-va zaštita može pomoći u očuvanju i održavanju amfiteatara u Puli?

Odgovoreno pod 4.

7. Kako vidite budućnost amfiteatra u Puli ako bude nominiran i upisan na UNESCO-ovu listu svjetske baštine?

Sama nominacija, pa čak ni upis nisu garancija dobrog postupanja prema spomeniku jer UNESCO nema ovlasti sankcioniranja i materijalnog kažnjavanja neodgovornog postupanja. Prije svega lokalna zajednica mora shvatiti da takav spomenik nije samo izvor zarade već rijetko i krhko svjetsko dobro s kojim treba pažljivo postupati. Pomoć može pružiti upravo u podizanju kriterija pri njegovoj obnovi, organiziranjem radionica za sve uključene, pojačanjem institucionalnog okvira i ljudskih resursa (tzv. Human capacity building). Opasnost vreba upravo u pretjeranom korištenju spomenika kao izvora zarade, stoga je priljev posjetitelja i način korištenja uz pomoć UNESCO-vih smjernica nužno pravilno organizirati i njime upravljati.

8. Možete li usporediti amfiteatar u Puli s drugim rimskim amfiteatrima koji su već na UNESCO-voj listi svjetske baštine?

Ponajviše s Veronom koja nam je geografski najbliža i koristi se za manifestacije. Verona se već duže od stoljeća koristi za izvedbene umjetnosti i ima veliko iskustvo u njihovoj organizaciji. Broj manifestacija i broj posjetitelja je znatno veći nego u Puli, što tamošnjoj službi zaštite spomenika predstavlja veliki problem. Veliki broj manifestacija znači ogromnu količinu opreme zbog koje je cijeli dio iza Arene zauzet za logističke potrebe, pa čak predstavlja i prepreku u vizuri, što u Puli nije slučaj. Iz stog razloga je jako teško organizirati konzervatorsko-restauratorske radove jer se razdoblje izvedbe tih radova mora ograničiti na doba godine kada nema manifestacija, što zbog klimatskih uvjeta nije uvijek pogodno. S druge strane, u Veroni postoji tijelo pri gradskoj upravi čiji je zadatak upravljanje spomenikom i manifestacijama, a koje čine ne samo političari već osobe iz različitih struka. Veliki broj manifestacija donosi i povećanu zaradu, ali se i u Veroni najveći zahvati financiraju bilo iz državnog proračuna, bilo iz evropskih fondova. U Puli takvo što ne postoji, osim povjerenstva pri Gradu Puli koji odlučuje o broju i vrsti manifestacija na godišnjoj razini. Plan upravljanja bi mora identificirati najbolji model upravljanja i obnove i razraditi operativni plan. Financiranje radova održavanja ide iz vlastitih prihoda, s tim da dio prihoda skrbnik (AMI) mora dijeliti s vlasnikom (Grad Pula) koji sam ne ulaže u spomenik. Dio obnove financiralo je svojevremeno Ministarstvo kulture.

Slučaj Rima je još kompleksniji. Premda se u njemu ne odvijaju manifestacije zbog toga što sama arena ne postoji (strukture ispod arene su otvorene i vidljive), spomenik je zatvoren samo

tri dana godišnje. Priljev posjetitelja i zarada broji se u milijunima. S jedne strane to omogućava kontinuirano financiranje konzervatorsko-restauratorskih radova, ali s druge strane predstavlja veliko opterećenje. Kolosej je uključen u cjelovitu upravljačku strukturu s rimskim forumima i Kapitolinskim muzejom. Cijela jedna organizacija stručnih ljudi bavi se isključivo istraživanjem, održavanjem, obnovom i upravljanjem tim spomenikom, što nažalost u Puli nije slučaj zbog kadrovske deficita kako u AMI-ju tako i u Konzervatorskom odjelu u Puli.

9. Imate li povratne informacije dobivene od UNESCO-vih stručnjaka do sada?
Konzervatorski odjel u Puli nije vodio postupak nominacije za upis. U posljednje je vrijeme takva ideja iznesena od strane uprave Grada Pule, ali koliko je nama poznato radi se isključivo o ideji ili željama, ali bez konkretnih poteza.

Sažetak

Ovaj završni rad istražuje potencijal za ponovnu nominaciju pulskih antičkih spomenika, posebice amfiteatra, na UNESCO-vu listu svjetske baštine. Svrha rada je pružiti sveobuhvatan pregled trenutnog stanja i perspektiva vezanih za ponovnu nominaciju. Cilj rada je istražiti potencijal za ponovnu nominaciju pulskih antičkih spomenika, posebno amfiteatra, na UNESCO-vu listu svjetske baštine. Rad se fokusira na identifikaciju ključnih aspekata koji mogu doprinijeti uspješnoj nominaciji, uključujući povijesnu, kulturnu i turističku važnost amfiteatra, kao i na razumijevanje stavova i mišljenja stručnjaka i predstavnika ključnih dionika o ovom procesu. U radu je definiran odnos kulture i turizma, uloga međunarodnih organizacija u razvoju kulturnog turizma, UNESCO i proces upisa na listu kulturne baštine, predstavljanje kulturne baštine iz doba antike, detaljna obrada samog amfiteatra. Zaključni dio rada prikazuje mogućnosti uvrštenja amfiteatra na UNESCO-vu listu svjetske baštine s prikazom istraživanja, te pruža sveobuhvatan pregled trenutnog stanja i perspektiva vezanih za ponovnu nominaciju.

Ključne riječi: amfiteatar u Puli, UNESCO, antička baština, nominacija za UNESCO-vu listu svjetske baštine, kulturni turizam

Summary

This final paper explores the potential for the re-nomination of Pula's ancient monuments, especially the amphitheater, to the UNESCO World Heritage List. The purpose of the paper is to provide a comprehensive overview of the current situation and perspectives related to the re-nomination. The aim of the work is to investigate the potential for re-nomination of Pula's ancient monuments, especially the amphitheater, to the UNESCO World Heritage List. The paper focuses on the identification of key aspects that can contribute to a successful nomination, including the historical, cultural, and touristic importance of the amphitheater, as well as on understanding the views and opinions of experts and representatives of key stakeholders on this process. The paper defines the relationship between culture and tourism, the role of international organizations in the development of cultural tourism, UNESCO and the process of registration on the list of cultural heritage, the presentation of cultural heritage from the ancient era, and a detailed treatment of the amphitheater itself. The final part of the paper presents the possibilities of including the amphitheater on the UNESCO World Heritage List, together with the presentation of the research, and provides a comprehensive overview of the current state and perspectives related to the re-nomination.

Key words: amphitheater in Pula, UNESCO, ancient heritage, nomination for the UNESCO World Heritage List, cultural tourism,